บทนำ

ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาเก่าที่เจริญรุ่งเรืองทางวรรณกรรมมาก่อนภาษาบาลี มีสาธกในพระสุตตันตปิฎกที่กล่าวถึงพราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญพระเวท พร้อมด้วยไวยากรณ์, อภิธาน, ฉันทลักษณ์ และอลังการที่แต่งด้วยภาษาสันสกฤต แม้คัมภีร์ ๔ ประเภทเหล่านั้นที่ปราชญ์ในภาษาบาลีได้ประพันธ์ไว้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาภาษานี้ ท่านก็แต่งโดยอิงอาศัยกฎต่างๆ จากตำราสันสกฤต ดังถ้อยคำที่กล่าวไว้ในกถามุขของคัมภีร์นั้นๆ โดยตรง และการศึกษาเปรียบเทียบกับวรรณกรรมสันสกฤต

ในตำราสันสกฤตอันเป็นที่อิงอาศัยของวรรณกรรมบาลี ฉันทลักษณ์สันสกฤตฉบับแรกชื่อปิงคลฉันท์ มี ๘ ปริจเฉท ประกอบด้วยสูตรหรือกฎ ๓๐๘ ข้อ ท่านผู้รจนาคือปิงคลมุนี (ฤาษีปิงคละ) บางที่เรียกว่าปิงคลนาค (ปิงคละบุตรของนคะ) บ้าง ปิงคลาจารย์ บ้าง ฤาษีปตัญชลิ บ้าง โดยเหตุที่คัมภีร์ปิงคลฉันท์นั้นแสดงกฎเกณฑ์ละเอียดพิสดาร จึงทำให้เยาวชนเรียนรู้ยาก ต่อมาภายหลังพราหมณ์เกทารภัฏฏะบุตรของพราหมณ์ปัฏเยกะ ตระกูลกาศยปะ จึงรจนาคัมภีร์วฤตตรัตนากร (แหล่งอุบัติเกิดแห่งรัตนะคือคาถา) ที่กระชับรัดกุมเข้าใจง่าย เพื่อให้เยาวชนศึกษาได้โดยสะดวก โดยสรุปความจากคัมภีร์ปิงคลฉันท์เป็นหลัก

คัมภีร์นี้แต่งในสมัยใดไม่มีหลักฐานชัดเจน แต่เนื่องจากเป็นที่อิงอาศัยของคัมภีร์ฉันท์บาลีชื่อวุตโตทัยที่พระสังฆรักขิตะมหาเถระรจนาในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จึงอนุมานรู้ว่าคงแต่งก่อนสมัยดังกล่าว คัมภีร์นี้มี ๖ ปริจเฉท ว่าด้วยฉันท์ ๒ ประเภทคือมาตราฉันท์กับวรรณฉันท์ มีชื่อคาถา ๑๓๗ ชนิด หากนำคัมภีร์ฉันท์บาลีกับสันสกฤตมาเทียบเคียงกัน จะเห็นว่าคัมภีร์วุตโตทัยมีความคล้ายคลึงกับคัมภีร์นี้ในการลำดับปริจเฉท ชื่อฉันท์และคาถา แม้ลีลาการประพันธ์ภาษาบาลีในคัมภีร์วุตโตทัยก็มีลักษณะที่แปลงจากคัมภีร์วฤตตรัตนากรนี้

ผู้แปลเห็นว่าคัมภีร์นี้มีอุปการะต่อการศึกษาภาษาสันสกฤต จึงปริวรรตเป็นภาษาบาลีที่ใกล้เคียงกันเพื่อเทียบเคียงภาษาทั้งสองนี้ และแปลออกสู่พากย์ภาษาไทยโดยอาศัยวฤตตรัตนากรแปลภาษาพม่าที่รจนาโดยพระอัคคธัมมาภิวงศ์ (อัครมหาบัณฑิต) วัดอภยาราม จังหวัดมันดเลย์ ประเทศสหภาพพม่า ทั้งยังเทียบเคียงกับคัมภีร์ฎีกา ๓ ฉบับ คือ วฤตตรัตนากรปัญชิกา (บอมเบย์:ปาณฑุรังคชาวชี, ๑๙๒๖) ที่ท่านรามจันทระรจนา, ภัฏฏนารายณภัฏฏียะ (พาราณสี:โรงพิมพ์เจาขัมภาสังสกฤตสังสถาน, ๑๙๘๙) ที่ท่านนารายนภัฏฏะรจนา และวฤตตรัตนากรวิวฤติ (กัลกัตตา:โรงพิมพ์วาจัสปติ, ๑๙๑๕) ที่ท่านตารานาถะรจนา

อย่างไรก็ดี ผู้แปลเห็นว่าความสามารถในการถ่ายทอดภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทยอยู่ในขอบเขตจำกัด ถ้ามีข้อบกพร่องก็ขอได้รับการให้อภัย หวังว่าการแปลครั้งนี้จะอำนวยประโยชน์ในการศึกษาภาษาสันสกฤตสำหรับผู้สนใจทุกท่าน

ผู้เขียนขอมอบลิขสิทธิ์ของคัมภีร์นี้ให้แก่สถาบันบาฬีศึกษาพุทธโฆส จังหวัดนครปฐม เพื่อให้ทางสถาบันได้จัดพิมพ์เผยแผ่แก่ผู้สนใจต่อไป

พระคันธสาราภิวงศ์

วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๓

วฤตตรัตนากร

ปฺรถโม'ธฺยายะ

บาลี

ปจโม'ชฺฌาโย

ปริจเฉทแรก

๑. สุขสนฺตานสิทฺธฺยรฺถํ	นตฺวา พฺรหฺมาจฺยุตารฺจิตมฺ
เคารีวินายโกเปตํ	ศงฺกรํ โลกศงฺกรมฺ.
๒. เวทารฺถไศวศาสฺตฺรชฺญะ	ปฏฺเยโก'ภูทฺ ทฺวิโชตฺตมะ
ตสฺย ปุตฺโร'สฺติ เกทาระ	ศิวปาทารฺจเน รตะ.
๓. เตเนทํ กฺริยเต ฉนฺโท	ลกฺขฺยลกฺขณสํยุตมฺ
วฤตฺตรตฺนากรํ นาม	พาลานำ สุขสิทฺธเย.

บาลี

สุขสนฺตานสิทฺธตฺถํ	นตฺวา พฺรหฺมจฺจุตจฺจิตํ
โครีวินายโกเปตํ	สงฺกรํ โลกสงฺกรํ.
เวทตฺถเสวสตฺถญฺญู	ปฏฺเยโก'หุ ทฺวิโชตฺตโม
ตสฺส ปุตฺโต'ตฺถิ เกทาโร	สิวปาทจฺจเน รโต.
เตเนทํ กฺริยเต ฉนฺโท	ลกฺขฺยลกฺขณสํยุตํ
วุตฺตรตฺนากรํ นาม	พาลานํ สุขสิทฺธิยา.

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระศิวะผู้อันพระพรหมและพระวิษณุบูชา พร้อมด้วยมเหสีปารวตีกับพระพิฆคเณศ[ผู้เป็นโอรส] ผู้ประทานความสุขแก่ชาวโลกเพื่อความสำเร็จแห่งความสุขต่อไปในภายหน้า พราหมณ์นามว่าเกทาระผู้ยินดีในการบูชาพระบาทของพระศิวะ บุตรของพราหมณ์ปัฏเยกะผู้เชี่ยวชาญเนื้อความพระเวทและคัมภีร์ของพระศิวะ จะรจนา**คัมภีร์วฤตตรัตนากร**อันประกอบด้วยสูตรที่เป็นอุทาหรณ์นี้ เพื่อความรู้ง่ายของเยาวชน

๔. ปิงฺคลาทิภิราจารฺไยรฺ-	ยทุกฺตํ เลากิกํ ทฺวิธา
มาตฺราวรฺณวิเภเทนจฺ-	ฉนฺทสฺตทิห กถฺยเต.

บาลี

ปิงฺคลาจริยาทีหิ	ยํ วุตฺตํ โลกิกํ ทฺวิธา
มตฺตาวณฺณวิเภเทน	ฉนฺโท ตทิห กถฺยเต.

บูรพาจารย์ทั้งหลายอันมีปิงคลมุนีเป็นอาทิ กล่าวฉันท์ที่ปรากฏในโลก ๒ ประเภท คือ มาตราฉันท์ และวรรณฉันท์ ในคัมภีร์ฉันท์นี้ข้าพเจ้าจะกล่าวฉันท์เหล่านั้น

๕. ษฑฺธฺยายนิพนฺธสฺยจฺ-	ฉนฺทโส'สฺย ปริสฺผุฏมฺ
ปฺรมาณมปิ วิชฺเณยํ	ษฏฺตฺรึศทธิกํ ศตมฺ.
	บาลี
ฉพฺชฺฌายนิพนฺธสฺส	ฉนฺทโส'สฺส ปริปฺผุฏํ
ปมาณมปิ วิญฺเญยฺยํ	ฉตฺตึสทธิกํ สตํ.

บัณฑิตพึงทราบปริมาณของคัมภีร์ฉันท์นี้ที่ประพันธ์ด้วยปริจเฉท ๖ หมวดว่ามีคาถา ๑๓๖ ชนิดอย่างปรากฏชัด

๖. มฺยรสฺตชภฺนไครฺลานฺไต-	เรภิรฺทศภิรกฺษไระ
สมสฺตํ วางฺมยํ วฺยาปฺตํ	ไตฺรโลกฺยมิว วิษฺณุนา.
	บาลี
มฺยรสฺตชภฺนคลานฺเต-	เหฺยภิ ทสวณฺณโต
สพฺพํ วาจามยํ พฺยตฺตํ	ติโลกมิว วิณฺหุนา.

คัมภีร์ทั้งหมดที่สำเร็จด้วยถ้อยคำ ถูกทำให้ปรากฏด้วยคณะ ๑๐ คณะ คือ ม คณะ, ย คณะ, ร คณะ, ส คณะ, ต คณะ, ช คณะ, ภ คณะ, น คณะ, ครุคณะ และลหุคณะ ดั่งโลกสามที่พระวิษณุเนรมิตให้ปรากฏ

๗. สรฺวคุรฺโม มุขนฺตรฺเลา	ยราวนฺตคเลา สเตา
คุมธฺยาทฺเยา ชฺเภา ตฺริโล โน'ษฺเฏา	ภวนฺตฺยตฺร คณาสฺตฺริกาะ.
	บาลี
สพฺพโค โม มุขนฺโตลา	ยรา อนฺเตคลา สตา
มชฺฌาทิคา ชภา โน ตุ	สพฺพโล เต คณฏฺฐกา.

ในคัมภีร์วฤตตรตฺนากรนี้ คณะที่มี ๓ พยางค์มี ๘ คณะ คือ คณะที่มีครุทั้งหมด ชื่อว่า **ม คณะ** (๒ ๒ ๒) คณะที่มีลหุในเบื้องต้น ชื่อว่า **ย คณะ** (๑ ๒ ๒) คณะที่มีลหุในท่ามกลาง ชื่อว่า **ร คณะ** (๒ ๑ ๒) คณะที่มีครุในที่สุด ชื่อว่า **ส คณะ** (๑ ๑ ๒) คณะที่มีลหุในที่สุด ชื่อว่า **ต คณะ** (๒ ๒ ๑) คณะที่มีครุในท่ามกลาง ชื่อว่า **ช คณะ** (๑ ๒ ๑) คณะที่มีครุในเบื้องต้น ชื่อว่า **ภ คณะ** (๒ ๑ ๑) คณะที่มีลหุ ๓ ตัว ชื่อว่า **ล คณะ** (๑ ๑ ๑)

๘. ชฺเณยาะ สรฺวานฺตมธฺยาทิ-	คุรโว'ตฺร จตุษฺกลาะ
คณาศฺจตุรฺลฆูเปตา	ปญฺจารฺยาทิษุ สํสฺถิตา.

บาลี

เณยฺยา สพฺพนฺตมชฺฌาทิ- ครโว'ตฺร จตุกฺกลา

คณา จตุลหูเปตา ปญฺจาริยาทีสุ สณฺจิตา.

ในคัมภีร์นี้ บัณฑิตพึงทราบว่า คณะที่ดำรงอยู่ในคาถาต่างๆ มีอริยาคาถาเป็นอาทิมี ๕ คณะ คือ คณะที่มีครุทั้งหมด (๒ ๒) คณะที่มีครุในที่สุด (๑ ๑ ๒) คณะที่มีครุในท่ามกลาง (๑ ๒ ๑) คณะที่มีครุในเบื้องต้น (๒ ๑ ๑) และคณะที่ประกอบด้วยลหุ ๔ ตัว (๑ ๑ ๑ ๑)

๙. สานุสฺวาโร วิสรฺคานฺโต ทีรฺโฆ ยุกฺตปรศฺจ ยะ

วา ปาทานฺเตา ตฺวเสา คฺวกฺโร ชฺเณโย'นฺโย มาตฺริโก ลฤชุะ.

บาลี

สานุสฺวาโร วิสคฺคนฺโต ทีโฆ สํโยคปโร จ โย

วา ปาทนฺเต ตุ โค วงฺโก เณยฺโยญฺโฌ มตฺติโก ลุชุ.

รัสสะที่เป็นไปพร้อมกับอนุสวาระ[คือนิคหิต], รัสสะที่มีวิสัชชนีเป็นที่สุด, รัสสะที่ประกอบด้วยทีฆสระ และรัสสะที่อยู่ท้ายสังโยค ชื่อว่า **ครุ** รัสสะที่ดำรงอยู่ในที่สุดของบาท ชื่อว่า **ครุ** บ้าง ครุนั้นพึงทราบว่ามีสัญลักษณ์งอ (s) ส่วนอักษรอื่นจาก ชื่อว่า **ลหุ** มี ๑ มาตรา พึงทราบว่ามีสัญลักษณ์ตรง (I)

๑๐. ปาทาทาวิห วรฺณสฺย สํโยคะ กฺรมสํชฺญกะ

ปฺระสฺถิเตน เตน สฺยาลฺ- ลฆุตาปิ กฺวจิทฺ คุโระ.

บาลี

ปาทาโท อิห วณฺณสฺส สํโยโค กมฺมสญฺญโก

ปุรฏฺฐิเตน เตน'สฺส ลหุตาปิ ครุโน กฺวจิ.

ในคัมภีร์ฉันท์นี้ สังโยคของอักษรที่ดำรงอยู่ในเบื้องต้นของบาทคาถา ชื่อว่า **กรมะ** ในบางที่ความเป็นลหุของครุเกิดมีได้ เพราะสังโยคนามว่ากรมะที่ดำรงอยู่ในเบื้องต้นของบาทคาถา

อิทมสฺโยทาหรณมฺ.

๑๑. ตรุณํ สรฺษปศากํ นเวาทนํ ปิจฺฉิลานิ จ ทธีนิ

อลฺปวฺยเยน สุนฺทริ คฺรามฺยชโน มิษฺฏมศฺนาติ.

บาลี

อิทมสฺโสทาหรณํ.

ตรุณํ สาสปสากํ นโวทนํ ปิจฺฉิลานิ จ ทธีนิ

อปฺปพฺยเยน สุนฺทริ คามฺมชโน อิฏฺฐมสฺนาติ.

อุทาหรณ์ของครุที่เป็นลหุนั้น มีดังต่อไปนี้

สาวงามเอย ชาวบ้านกินผักกาดที่อ่อนนุ่ม ข้าวสุกใหม่ และเนยข้นที่มีรสชาติอย่างเอร็ดอร่อยโดยใช้ทรัพย์เล็กน้อย

๑๒. อพฺธิภูตรสาทีนำ ชฺเณยาะ สํชฺญาสฺตุ โลกตะ
ชฺเณยะ ปาทศฺจตุรฺถาํโศ ยติรฺวิจฺเฉทสชฺญิตะ.

บาลี

สินฺธุภูตรสาทีนํ เณยฺยา สญฺญา ตุ โลกโต
เณยฺโย ปาโท จตุตฺถํโส ยติ วิจฺเฉทสญฺญิโต.

ในคัมภีร์ฉันท์นี้ ชื่อของศัพท์ต่างๆ คือ อพฺธิ (มหาสมุทร) ภูต (เทวดา) รส (รส) เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบตามโวหารของชาวโลก [คือคำว่า อพฺธิ ใช้แทนเลข ๔ เพราะชาวโลกสมมุติรู้กันว่ามหาสมุทรมี ๔ แห่ง, คำว่า ภูต ใช้แทนเลข ๕, คำว่า รส ใช้แทนเลข ๖] ส่วนที่ ๔ ของคาถาพึงทราบว่าชื่อว่า **ปาทะ** (บาท) **ยติ** ศัพท์กล่าวถึงการหยุดจังหวะ[ในการอ่านหรือเขียน]

๑๓. ยุกฺสมํ วิษมํ จายุกฺ สฺถานํ สทฺภิรฺนิคทฺยเต
สมมรฺธสมํ วฤตฺตํ วิษมํ จ ตถาปรมฺ.

บาลี

ยุคํ สมํ วิสม'มยุคํ ฐานํ สพฺภิ นิคชฺชเต
สมมทฺธสมํ วุตฺตํ วิสมํ จ ตถาปรํ.

สัตบุรุษเรียกฐานะคู่ว่า **ยุก** [บาทคู่คือบาทที่ ๒ และที่ ๔], เรียกฐานะที่ไม่เท่ากันว่า **อยุก** [บาทคี่คือบาทที่ ๑ และที่ ๓], คาถามี ๓ ประเภทคือ **สมคาถา** [คาถาที่มีครุลหุเหมือนกันทั้งหมด] **อัรธสมคาถา** [คาถาที่มีครุลหุเหมือนกันครึ่งหนึ่ง] และ **วิษมคาถา** [คาถาที่มีครุลหุไม่เหมือนกัน]

๑๔. องฺฆฺรโย ยสฺย จตฺวารสฺ- ตุลฺยลกฺษณลกฺษิตาะ
ตจฺฉนฺทะศาสฺตฺรตตฺตฺวชฺญาะ สมํ วฤตฺตํ ปฺรจกฺษเต.

บาลี

ปาทา จ ยสฺส จตฺตาโร ตุลฺยลกฺขณลกฺขิตา
ตจฺฉนฺโทสตฺถตตฺวญฺญู สมํ วุตฺตํ ปจกฺขเร.

บัณฑิตผู้รู้เนื้อความที่แท้จริงของคัมภีร์ฉันท์ กล่าวคาถาที่มีบาททั้ง ๔ ซึ่งถูกกำหนดด้วยลักษณะที่เหมือนกันหมดว่าเป็น**สมคาถา**

๑๕. ปรฺถมางฺฆฺริสโม ยสฺย ตฤตียสฺจรโณ ภเวตฺ
ทฺวีติยสฺตุรฺยวทฺวฤตฺตํ ตทรฺธสมมุจฺยเต.

บาลี

ปฐมปาทสโม ยสฺส ตติโย จรโณ ภเว
ทุติโย จตุตฺโถว วุตฺตํ ตมทฺธสมมุจฺจเต.

คาถาที่มีบาทที่ ๓ เหมือนกับบาทที่ ๑ และมีบาทที่ ๒ เหมือนกับบาทที่ ๔ ท่านเรียกว่า **อัรธสมคาถา**

๑๖. ยสฺย ปาทจตุษฺเก'ปิ ลกฺษฺมภินฺนํ ปรสฺปรมฺ
ตทาหุรฺวิษมํ วฤตฺตํ ฉนฺทะศาสฺตฺรวิศารทาะ.

บาลี

ยสฺส ปาทจตุกฺเกปิ ลกฺขณภินฺนํ ปรมฺปรํ
ตทาหุ วิสมํ วุตฺตํ ฉนฺโทสตฺถวิสารทา.

บัณฑิตผู้เชี่ยวชาญคัมภีร์ฉันท์กล่าวคาถาที่มีลักษณะในบาททั้ง ๔ แตกต่างกันว่า ชื่อว่า **วิสมคาถา**

๑๗. อารภฺไยกากฺษราตฺปาทา- เทไกกกฺษรวรฺทฺธิไตะ
ปฤถกฺฉนฺโท ภเวตฺปาไทรฺ- ยาวตฺ ษฑฺวึศตึ คตมฺ.

บาลี

อารพฺเภกกฺขรา ปาทา วฑฺฒิเตหฺเยเกกวณฺณโต
ปุถุฉนฺโท'ตฺถิ ปาเทหิ ยาว ฉพฺพีสตึ คตํ.

ฉันท์ที่แตกต่างกัน[ตั้งแต่ฉันท์ ๑ พยางค์]ถึงฉันท์ ๒๖ พยางค์ เกิดมีเพราะบาทคาถามีพยางค์หนึ่งๆ เพิ่มขึ้นมาตั้งแต่บาทคาถาที่มี ๑ พยางค์เป็นต้นไป

๑๘. ตทูรฺธฺวํ จณฺฑวฤษฺฏฺยาทิ- ทณฺฑกาะ ปริกีรฺติตาะ
เศษํ คาถาสฺตฺริภิะ ษฑฺภิศฺ- จรไณศฺโจปลกฺษิตาะ.

บาลี

ตทุทฺธํ จณฺฑวุฏฺฐฺยาทิ- ทณฺฑกา ปริกิตฺติตา
เสสํ คาถา ฉหิ ตีหิ จรเณหฺยุปลกฺขิตา.

ฉันท์ถัดไปจากฉันท์ที่มี ๒๖ พยางค์ เรียกว่า **ทัณฑกฉันท์** มีจัณฑวฤษฏิปยาตะเป็นต้น คาถาอื่น[จากคาถาที่ระบุชื่อไว้] ชื่อว่า **คาถาสามัญ** (คาถาทั่วไปที่ท่านมิได้ระบุชื่อ) คาถาสามัญมีกำหนดด้วยบาทคาถา ๓ หรือ ๖ บาท

๑๙. อุกฺตา’ตฺยุกฺตา ตถา มธฺยา ปฺรติษฺฐา’นฺยา สุปฺรฺวิกา
คายตฺรฺยุษฺณิคนุษฺฏุปฺ จ พฤหตี ปงฺกฺติเรว จ.

๒๐. ตฺริษฺฏุปฺ จ ชคตี ไจว ตถา’ติชคตี มตา
ศกฺวรี สา’ติปูรฺวา สฺยา- ทษฺฏฺยตฺนยษฺฏี ตตะ สฺมฤเต.

๒๑. ธฤติศฺจา’ติธฤติศฺไจว กฤติะ ปฺรกฤติรากฤติะ
วิกฤติะ สงฺกฤติศฺไจว ตถา’ติกฤติรุตฺกฤติะ.

บาลี

อุตฺตาจฺจุตา ตถา มชฺฌา ปติฏฺฐา’ญฺญา สุปุพฺพิกา
คายตฺยุณฺหิ’นุฏฺฐุภา จ พฺรหตี ปนฺติเรว จ.

ติฏฺฐุภา ชคตี เจว ตถาติชคตี มตา
สกฺกรี สาติปุพฺพา จ อฏฺฐิ’ตฺยฏฺฐิ ตโต มตา.

ธิติ จาติธิติ เจว กติ ปกติรากติ
วิกติ สํกติ เจว ตถาติกุกติรุกฺกติ.

ฉันท์มี ๒๖ ประเภท คือ

(๑) อุกตาฉันท์	ฉันท์ ๑ พยางค์
(๒) อัตยุกตาฉันท์	ฉันท์ ๒ พยางค์
(๓) มัธยาฉันท์	ฉันท์ ๓ พยางค์
(๔) ประติษฐาฉันท์	ฉันท์ ๔ พยางค์
(๕) สุประติษฐาฉันท์	ฉันท์ ๕ พยางค์
(๖) คายัตรีฉันท์	ฉันท์ ๖ พยางค์
(๗) อุษณิกฉันท์	ฉันท์ ๗ พยางค์
(๘) อนุษฏุปฉันท์	ฉันท์ ๘ พยางค์
(๙) พฤหตีฉันท์	ฉันท์ ๙ พยางค์
(๑๐) ปังกติฉันท์	ฉันท์ ๑๐ พยางค์
(๑๑) ตริษฏุปฉันท์	ฉันท์ ๑๐ พยางค์
(๑๒) ชคตีฉันท์	ฉันท์ ๑๒ พยางค์
(๑๓) อติชคตีฉันท์	ฉันท์ ๑๓ พยางค์
(๑๔) ศักวรีฉันท์	ฉันท์ ๑๔ พยางค์
(๑๕) อติศักวรีฉันท์	ฉันท์ ๑๕ พยางค์

(๑๖) อัษฏิฉันท์	ฉันท์ ๑๖ พยางค์
(๑๗) อัตยัษฏิฉันท์	ฉันท์ ๑๗ พยางค์
(๑๘) ธฤติฉันท์	ฉันท์ ๑๘ พยางค์
(๑๙) อติธฤติฉันท์	ฉันท์ ๑๙ พยางค์
(๒๐) กฤติฉันท์	ฉันท์ ๒๐ พยางค์
(๒๑) ประกฤติฉันท์	ฉันท์ ๒๑ พยางค์
(๒๒) อากฤติฉันท์	ฉันท์ ๒๒ พยางค์
(๒๓) วิกฤติฉันท์	ฉันท์ ๒๓ พยางค์
(๒๔) สังสกฤติฉันท์	ฉันท์ ๒๔ พยางค์
(๒๕) อติกฤติฉันท์	ฉันท์ ๒๕ พยางค์
(๒๖) อุตกฤติฉันท์	ฉันท์ ๒๖ พยางค์

๒๒. อิตฺยุกฺตาศฺฉนฺทสาํ สํชฺญาะ กฺรมโต วจฺมิ สามฺปฺรตมฺ
ลกฺษณํ สรฺววฤตฺตานาํ มาตฺราวฤตฺตา'นุปูรฺวกมฺ.

บาลี

อิจฺจุตฺตา สญฺญา ฉนฺทานํ กมา วทามิ สมฺปติ
ลกฺขณํ สพฺพวุตฺตานํ มตฺตาวุตฺตานุปุพฺพกํ.

ข้าพเจ้ากล่าวชื่อฉันท์ต่างๆ ไว้ตามลำดับอย่างนี้แล้ว บัดนี้จะกล่าวลักษณะของคาถาทั้งหมด โดยกล่าวมาตราพฤติไว้ก่อนวรรณพฤติ

อิติ ศฺรีเกทารภฏฺฏวิรจิเต วฤตฺตรตฺนากเร สํชฺญาภิธาโน นาม
ปฺรถโม'ธฺยายะ.

บาลี

อิติ สิริเกทารภฏฺฏวิรจิเต วุตฺตรตนากเร สญฺญาภิธาโน นาม
ปฐโม'ชฺฌาโย.

จบปริจเฉทแรกชื่อสัญญาภิธาน ในคัมภีร์วฤตตรัตนากร
อันศรีเกทารภัฏฏะรจนา

* * * * * * * *

ทฺวิตีโย’ธฺยายะ

บาลี

ทุติโย’ชฺฌาโย

ปริจเฉทที่ ๒

๑. ลกฺษฺไมตตฺสปฺต คณา　　　　โคเปตา ภวติ เนห วิษเม ชะ
ษษฺโฐ’ยํ นลฆู วา　　　　ปฺรถเม’รฺเธ นิยตมารฺยายาะ.

บาลี

ลกฺขณมิท สตฺต คณา　　　　โคเปตา ภวติ เนห วิสเม โช
ฉฏฺโฐ’ยํ นลหู วา　　　　ปฐมทฺเธ นิยตมริยาย.

ในอริยาคาถานี้ มีคณะ ๗ คณะที่ประกอบด้วยปาทันตครุ ไม่มี ช คณะในวิสมบาท และฉัฏฐคณะต้องเป็น ช คณะ (๑ ๒ ๑) หรือ น คณะและลหุ (๑ ๑ ๑ + ๑) ลักษณะที่กล่าวมาแล้วนี้มีอยู่เสมอในครึ่งแรกของอริยาคาถา

๒. ษษฺเฐ ทฺวิตียลาตฺปรเก　　　　นฺเล มฺขลาจฺจ สยติปทนิยมะ
จรเม’รฺเธ ปญฺจมเก　　　　ตสฺมาทิห ภวติ ษษฺโฐ ละ.

บาลี

ฉฏฺเฐ ทุติยลปรเก　　　　นฺเล มฺขลา จ สยติปทนิยโม
จริมทฺเธ ปญฺจมเก　　　　ตสฺมา อิห ภวติ ฉฏฺโฐ โล.

เมื่อฉัฏฐคณะเป็น น คณะและลหุ (๑ ๑ ๑ + ๑) ท่านกำหนดบทที่มีจังหวะหยุดในลหุตัวแรก เมื่อคณะที่ ๗ เป็น น คณะและลหุ ท่านกำหนดบทที่มีจังหวะหยุดในลหุตัวแรก[ของคณะที่ ๗] ส่วนในครึ่งคาถาหลัง เมื่อคณะที่ ๕ เป็น น คณะและลหุ ท่านกำหนดบทที่มีจังหวะหยุดในลหุตัวแรก[ของคณะที่ ๕] ในครึ่งคาถาหลังนี้ ฉัฏฐคณะเป็นลหุ

๓. ตฺริษฺวํศเกษุ ปาโท　　　　ทลโยราทฺเยษุ ทฤศฺยเต ยสฺยาะ
ปถฺเยติ นาม ตสฺยาะ　　　　ปฺรกีรฺติตํ นาคราเชน.

บาลี

ตีสฺวํสเกสุ ปาโท　　　　ทลานมาทฺเยสุ ทิสฺสเต ยสฺสา
ปถฺเยติ นาม ตสฺสา　　　　ปกิตฺติตํ นาคราเชน.

ปิงคลนาคกล่าวอริยาคาถาที่มีบาทซึ่งมี ๓ คณะในส่วนแรกทั้งสองว่าเป็น**ปัฐยาอริยา**

๔. สลงฺฆฺย คณตฺรยมาทิมํ　　　　ศกลโยรฺทฺวโยรฺภวติ ปาทะ

ยสฺยาสฺตาํ ปิงฺคลนาโค วิปุลามิติ สมาขฺยาติ.

บาลี

สลงฺฆฺย คณตฺตยมาทิมํ สกลานํ ทฺวินฺน ภวติ ปาโท

ยสฺสา ตํ ปิงฺคลนาโค วิปุลามิติ สมาขฺยาติ.

ปิงคลนาคกล่าวอริยาคาถาที่มีบาทเกิน ๓ คณะแรกของส่วนทั้งสองทั้งหมด[คือครึ่งแรกและครึ่งหลัง]ว่าเป็น**วิปุลาอริยา**

๕. อุภยารฺธโยรฺชกาเรา ทฺวิตียตุรฺเยา คมธฺยเคา ตสฺยาะ

จปเลติ นาม ตสฺยา ปฺรกีรฺติตํ นาคราเชน.

บาลี

ครุมชฺฌโค ชกาโร จตุตฺถโก ทุติยโก ภวติ

จปเลติ นาม ตสฺสา ปกิตฺติตํ นาคราเชน.

ปิงคลนาคกล่าวอริยาคาถาที่มีทุติยคณะและจตุตถคณะเป็น ช คณะซึ่งอยู่กลางครุว่าเป็น**จปลาอริยา**

๖. อาทฺยํ ทลํ สมสฺตํ ภเชย ลกฺษฺม จปลาคตํ ยสฺยาะ

เศเษ ปูรฺวชลกฺษฺมา มุขจปลา โสทิตา มุนินา.

บาลี

อาทฺยํ ทลํ สมตฺตํ ภเชยฺย ลกฺข จปลาคตํ ยสฺสา

เสเส ปุพฺพชลกฺขา มุขจปลา โสทิตา มุนินา.

ปิงคลมุนีกล่าวคาถาที่มีส่วนแรกประกอบด้วยลักษณะทั้งหมดอันมาในจปลาคาถา และส่วนที่เหลือประกอบด้วยลักษณะแรก[คือปัฐยาอริยาคาถา]ว่าเป็น**มุขจปลาอริยา**

๗. ปฺรากฺปฺรติปาทิตมรฺเธ ปฺรถเม ปฺรถเมตเร จ จปลายาะ

ลกฺษฺมาศฺรยเต โสกฺตา วิศุทฺธธีภิรฺชฆนจปลา.

บาลี

ปุพฺพปติปาทิตทฺเธ ปจเม ปจเมตเร จ จปลาย

ลกฺขํ ภชเต โสตฺตา วิสุทฺธธีภิชฺชฆนจปลา.

นักปราชญ์ผู้มีปัญญาบริสุทธิ์กล่าวคาถาที่มีลักษณะซึ่งกล่าวมาก่อน[คือปัฐอริยาคาถา]ในครึ่งแรก และมีลักษณะของจปลาคาถาในครึ่งหลัง ว่าเป็น**ชฆนจปลาอริยา**

อิติ อารฺยฺยาปกรณมฺ สมาปฺตมฺ.

บาลี

อิติ อริยาปกรณํ สมตฺตํ

จบอริยาปริจเฉท

....

๘. อาร฿ยาปฺรถมทโลกฺตํ ยทิ กถมปิ ลกฺษณํ ภเวทุภโยะ
ทลโยะ กฤตยติโศภํ ตาํ คีตึ คีตวานฺภุชงฺเคศะ.

บาลี

อริยาปฐมทโลตฺตํ ยทิ กถมปิ ลกฺขณํ ภเว ทฺวินฺนํ
ทลาน กตยติโสภํ ตํ คีตึ คีตวา ภุชงฺเคโส.

ปิงคลนาคกล่าวคาถาที่กระทำจังหวะหยุดไว้สวยงาม มีส่วนทั้งสองมีลักษณะซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในส่วนแรกของอริยาคาถาอย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็น**คีติ**

๙. อาร฿ยาทฺวิตียเก'ร฿เธ ยทฺคทิตํ ลกฺษณํ ตตฺสฺยาตฺ
ยทฺยุภโยรปิ ทลโย- รุปคีตึ ตาํ มุนิรฺพฺรูเต.

บาลี

อริยาทุตียกทฺเธ ยํ คทิตํ ลกฺขณํ ตํปิ
ทฺวินฺนํ สเจ ทลานํ อุปคีตึ ตํ มุนิ พฺรูเต.

ปิงคลมุนีกล่าวคาถาที่มีส่วนทั้งสอง มีลักษณะซึ่งกล่าวไว้ในครึ่งหลัง ว่าเป็น**อุปคีติ**

๑๐. อาร฿ยาศกลทฺวิตยํ วฺยตฺยยรจิตํ ภเวทฺยสฺยาะ
โสทฺคีติะ กิล คทิตา ตทฺวทฺยตฺยํศเภทสํยุกฺตา.

บาลี

อริยาสกลทฺวิตยํ วิปริยยกตํ ภเว ยสฺสา
โสคฺคีติ กิร ปวุตฺตา สา วิย ยตฺยํสเภทสํยุตฺตา.

คาถาที่มีส่วนทั้งสองทั้งหมดของอริยาคาถารจนาขึ้นสลับกัน ประกอบด้วยจังหวะหยุดพิเศษและบาทพิเศษเหมือนปัฐยาอริยาเป็นต้น เรียกว่า **อุทคีติ**

๑๑. อาร฿ยาปูร฿วาร฿ธํ ยทิ คุรุไณเกนาธิเกน นิธเน ยุกฺตมฺ
อิตรตฺ ตทฺวนฺนิขิลํ ภวติ ยทียมุทิเตยมาร฿ยาคีติะ.

บาลี

อริยาปุพฺพทฺธํ ยทิ ครุเนเกนาธิเกน นิธเน ยุตฺตํ

อิตรํ ตํ วิย นิขิลํ ภาวเต อทฺธมุทิตายมริยาคีติ.

คาถาที่มีครึ่งแรกของอริยาคาถาประกอบด้วยครุ ๑ ตัวเกินมาในที่สุด และมีครึ่งหลังอื่นเหมือนกับครึ่งแรก เรียกว่า **อริยาคีติ**

อิติ คีติปฺรกรณมฺ สมาปฺตมฺ.

บาลี

อิติ คีติปกรณํ สมตฺตํ

จบคีติปริจเฉท

....

๑๒. ษฑฺ วิสเม'ษฺเฏา สเม กลาสฺ- ตาศฺจ สเม สฺยุรฺโน นิรนฺตรา

น สมาตฺร ปราศฺริตา กลา ไวตาลีเย'นฺเต รลา คุรุะ.

บาลี

วิสเม ฉ กลา สเมฏฺจ เจ ตา สเม สิยุํ โน นิรนฺตรา

น สมาตฺร ปรสฺสิตา กลา เวตาลีเย'นฺเต รลา ครุ.

คาถาที่มีวิสมบาทมี ๖ มาตรา, สมบาทมี ๘ มาตรา และ ร คณะ, ลหุ, ครุ ท้ายมาตราเหล่านั้น ชื่อว่า **ไวตาลียะ** ในสมบาทมีลหุมาตรา ๖ ตัวติดต่อกันไม่ได้ ในเวตาลียคาถานี้ มาตราคู่ไม่ผสมกับมาตราเดี่ยว [คือลหุที่ ๒ ไม่ผสมกับลหุที่ ๓, ลหุที่ ๔ ไม่ผสมกับลหุที่ ๕, ลหุที่ ๖ ไม่ผสมกับลหุที่ ๗]

๑๓. ปรฺยนฺเต รฺเยา ตไถว เศษ- เมาปจฺฉนฺทสิกํ สุธีภิรุกฺตมฺ.

บาลี

ปริยนฺเต รฺยา ตเถว เสส- โอปจฺฉนฺทสิกํ สุธีภิ วุตฺตํ.

นักปราชญ์กล่าวคาถาที่มี ร คณะ, ย คณะในที่สุด และมีลักษณะที่เหลือเหมือนเวตาลียคาถาว่าเป็น**เอาปัจฉันทสิกะ**

๑๔. อาปาตลิกา กถิเตยํ ภาทฺคุรุกาวถ ปูรฺววทนฺยตฺ.

บาลี

อาปาตลิกา กถิตายํ ภา ครุกา อถ ปุพฺพมิวญฺญํ.

นักปราชญ์กล่าวคาถาที่มีครุ ๒ ตัวท้าย ภ คณะ และมีลักษณะอื่นเหมือนเวตาลียคาถาว่าเป็น**อาปาตลิกา**

๑๕. ตฤตียยุคฺทกฺษิณานฺติกา สมสฺตปาเทษุ ทฺวิตียละ.

บาลี

ตติยยุต ทกฺขิณนฺติกา สมตฺตปาเทสุทฺทุตียโล.

คาถาที่มีมาตราที่ ๒ ประกอบกับมาตราที่ ๓ [คือเป็น ช คณะ] ในบาททั้งหมด ชื่อว่า **ทักษิณานติกา**

๑๖. อุทีจฺยวฤตฺติรฺทฺวิตียละ สกฺโต'คฺเรณ ภเวทยุคฺมโยะ.

บาลี

อุทิจฺจวุตฺติทฺทุตียโล ยุตฺโต'คฺเคน ภเวถ โอเชสุ.

คาถาที่มีมาตราที่ ๒ ประกอบกับมาตราที่ ๓ [คือเป็น ช คณะ] ในวิสมบาทอย่างเดียว ชื่อว่า **อุทีจยวฤตติ**

๑๗. ปูรฺเวณ ยุโตถ ปญฺจมะ ปฺราจฺยวฤตฺติรฺทิเตติ ยุคฺมโยะ.

บาลี

ปุพฺเพน ยุโตถ ปญฺจโม ปจฺจวุตฺติรุทิตา สเมสุ เจ.

คาถาที่มีมาตราที่ ๕ ประกอบกับมาตราหน้า[คือมาตราที่ ๔]ในสมบาท เรียกว่า **ปราจยวฤตติ**

๑๘. ยทา สมาโวชยุคฺมเกา ปูรฺวโยรฺภวติ ตตฺปฺรวฤตฺตกมฺ.

บาลี

ยถากฺกมํ โอชโนชกา ทฺวินฺนมาสเมยฺยุํ ปวตฺตกํ.

คาถาที่มีวิสมบาทและสมบาทเหมือนคาถาแรก[คืออุทีจยวฤตติและปราจยวฤตติ] เรียกว่า **ประวฤตตกะ**

๑๙. อสฺย ยุคฺมรจิตา'ปรานฺติกา.

บาลี

อสฺส สา สมกตา'ปรนฺติกา.

คาถาที่มีลักษณะของประวฤตตกคาถารจนาด้วยสมบาทอย่างเดียว ชื่อว่า **อปรานติกา**

๒๐. อยุคฺภวา จารุหาสินี.

บาลี

ตทญฺญชา จารุหาสินี.

คาถาที่มีลักษณะของประวฤตตกคาถารจนาด้วยวิสมบาทอย่างเดียว ชื่อว่า **จารุหาสินี**

อิติ ไวตาลียปฺรกรณมฺ สมาปฺตมฺ.

บาลี

อิติ เวตาลียปกรณํ สมตฺตํ

จบไวตาลียปริจเฉท

....

๒๑. วกฺตฺรํ นาทฺยานฺนเสา สฺยาตา- มพฺเธรฺโย'นุษฺฏุภิ ขฺยาตมฺ.

บาลี

นาฏฺจกฺขเรสุ ปาเทสุ สฺนาทิมฺหา โย'ณฺณวา วตฺตํ.

คาถาที่มี ย คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ และไม่มี น คณะ, ส คณะ ท้ายพยางค์แรก ชื่อว่า **วักตระ** ปรากฏในอนุษฏุปฉันท์

๒๒. ยุโชรฺเชน สริทฺภรฺตฺตุะ ปถฺยาวกฺตฺรํ ปฺรกีรฺติตมฺ.

บาลี

สเมสุ สินฺธุโต เชน ปถฺยาวตฺตํ ปกิตฺติตํ.

คาถาที่มี ช คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ในสมบาท เรียกว่า **ปัถยาวักตระ**

๒๓. โอชโยรฺเชน วาริเธสฺ- ตเทว วิปรีตาทิ.

บาลี

โอเชสุ เชน สินฺธุโต ตเทว วิปรีตาทิ.

คาถาที่มี ช คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ในวิสมบาท ชื่อว่า **วิปริตปัถยาวักตระ**

๒๔. จปลาวกฺตฺรมยุโชรฺ- นการศฺเจตฺปโยราเศะ.

บาลี

โอเชสุ เจ ชลธิโต นกาโร จปลาวตฺตํ.

คาถาที่มี น คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ในวิสมบาท ชื่อว่า **จปลาวักตระ**

๒๕. ยสฺยา ละ สปฺตโม ยุคฺเม สา ยุคฺมวิปุลา มตา.

บาลี

ยสฺสา โล สตฺตโม'โนเช สา สมวิปุลา มตา

คาถาที่มีคณะที่ ๗ ในสมบาทเป็นลหุ พึงทราบว่าเป็น**ยุคมวิปุลา**

๒๖. ไสตวสฺยา'ขิเลษฺวปิ.

บาลี

เสตวสฺสาขิเลสฺวปิ.

คาถาที่มีคณะที่ ๗ ในบาททั้งหมดเป็นลหุ ชื่อว่า **วิปุลา** ของอาจารย์ไสตวะ (ไสตววิปุลา)

๒๗. เภนาพฺธิโต ภาทฺวิปุลา.

บาลี

เภนณฺณวา ภพฺพิปุลา.

คาถาที่มี ภ คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ชื่อว่า **ภวิปุลา**

๒๘. อิตฺถมนฺยา รศฺจตุรฺถาตฺ.

บาลี

อิตฺถมญฺญา โร จตุตฺถา.

คาถาที่มี ร คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ชื่อว่า **รวิปุลา**

๒๙. โน'มฺพุเธศฺเจนฺนวิปุลา.

บาลี

โนณฺณวา เจ นวิปุลา.

คาถาที่มี น คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ชื่อว่า **นวิปุลา**

๓๐. โต'พฺเธสฺตตฺปูรฺวานฺยา ภเวตฺ.

บาลี

โตณฺณวา ตปฺปุพฺพญฺญา ภเว.

คาถาที่มี ต คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ชื่อว่า **ตวิปุลา**

อิติ วกฺตฺรปฺรกรณมฺ สมาปฺตมฺ.

บาลี

อิติ วตฺตปกรณํ สมตฺตํ.

จบวักตรปริจเฉท

....

๓๑. ทฺวิคุณิตวสุลฆุรจลธฤติริห จ.

บาลี

ทฺวิคุณิตวสุลหุ อจลธิติริห จ.

คาถาที่มีลหุ ๘ ตัวถูกคูณด้วย ๒ [คือมีลหุ ๑๖ ตัว] ชื่อว่า **อจลธฤติ**

๓๒. มาตฺราสมกํ นวโม ลฺคานฺตมฺ.

บาลี

มตฺตาสมกํ นวโม ลฺคนฺตํ.

คาถาที่มีพยางค์ที่ ๙ เป็นลหุ และมีครุอยู่ท้าย ชื่อว่า **มาตราสมกะ**

๓๓. โช นฺลาวถามฺพุเธรฺวิศฺโลกะ.

บาลี

โช นฺลา'ถ วาณฺณวา วิสิโลโก.

คาถาที่มี ช คณะ หรือ น คณะ และลหุ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ชื่อว่า **วิศโลกะ**

๓๔. ลทฺยุคลาทฺวานวาสิกา สฺยาตฺ.

บาลี

โล ยุคลา วานวาสิกาขฺยา.

คาถาที่มี ช คณะ หรือ น คณะ และลหุ ท้ายพยางค์ที่ ๘ ชื่อว่า **วานวาสิกา**

๓๕. พาณาษฺฏนวสุ ยทิ ลศฺจิตฺรา.

บาลี

วาณาฏฺฐนวสุ ยทิ โล จิตฺรา.

คาถาที่มีลหุในพยางค์ที่ ๔, ที่ ๘ และที่ ๙ ชื่อว่า **จิตรา**

๓๖. อุปจิตฺรา นวเม ปรยุกฺเต.

บาลี

อุปจิตฺรา นวเม ปรยุตฺเต.

คาถาที่มีพยางค์ที่ ๙ ประกอบกับพยางค์หลัง[คือพยางค์ที่ ๑๐] ชื่อว่า **อุปจิตรา**

๓๗. ยทตีตกฤตวิวิธลกฺษฺมยุไตรฺ- มาตฺราสมาทิปาไทะ กลิตมฺ
อนิยตวฤตฺตปริมาณยุกฺตํ ปฺรถิตํ ชคตฺสุ ปาทากุลกมฺ.

บาลี

ยทตีตกตวิวิธลกฺขยุตฺตํ มตฺตาสมาทิปาทาภิหิตํ
อนิยตวุตฺตปริมาณยุตฺตํ ปถิตํ ชเนสุ ปาทากุลกํ.

คาถาที่รจนาด้วยบาทคาถาของมาตราสมกคาถาเป็นต้น ซึ่งประกอบด้วยลักษณะต่างๆ ที่ผ่านมาอันข้าพเจ้าได้กระทำไว้ และประกอบด้วยจำนวนคาถาที่ไม่แน่นอน ปรากฏในโลกว่าเป็น **ปาทากุลกะ**

๓๘. วฤตฺตสฺย ลา วินา วรฺไณรฺ- คา วรฺณา คุรุภิสฺตถา
คุรุโว ไลรฺทเล นิตฺยํ ปฺรมาณมิติ นิศฺจิตมฺ.

บาลี

วุตฺตสฺส ลา วินา วณฺเณ คา วณฺณา ครุภิตฺตถา
ครู เลหิ ทเล นิจฺจํ ปมาณมิติ นิจฺฉิตํ.

ในส่วน[ครึ่งแรกและหลัง]ของคาถา พึงรู้จำนวนครุโดยลบพยางค์จากมาตรา, รู้จำนวน

พยางค์โดยลบครุจากมาตรา และรู้จำนวนครุโดยลบลหุจากมาตรา นี้คือจำนวนครุเป็นต้นที่มีวินิจฉัยไว้เสมอ

๓๙. ศิขิคุณิตทศลฆุรจิตมปคตลฆุยุคลมปรมิทมขิลมฺ

สคุรุ ศกลยุคลกมปิ สุปริฆฏิตลลิตปทวิตติ ภวติ ศิขา.

บาลี

สิขิคุณิตทสลหุรจิตมปคตลหุยุคลมปรมิทมขิลํ

สครุ สกลยุคลกมปิ สุปริฆฏิตลลิตปทวิตติ ภวติ สิขา.

คาถาที่มีส่วนคู่ทั้งหมด[คือครึ่งแรกและครึ่งหลัง] ประพันธ์ด้วยลหุ ๑๐ ตัวที่ถูกคูณด้วย ๓ [คือมีลหุ ๓๐ ตัว] ปราศจากลหุคู่ ประกอบด้วยครุ[ในที่สุด] มีการวางบทไว้งดงามต่อเนื่องกันเป็นอย่างดี ชื่อว่า **ศิขา**

๔๐. วินิมยวินิหิตศกลยุคล-

กลิตปทวิตติวิรจิตคุณนิจยา

ศฺรุติสุขกฤทิยมปิ ชคติ ณิ

ชศิร อุปคตวติ สติ ภวติ ขชา.

บาลี

วินิมยวินิหิตสกลยุคล-

กลิตปทวิตติวิรจิตคุณนิจยา

สุติสุขกทิยมปิ ภุวนิ ณิ

ชสิรอุปคตวติ สติ ภวติ ขชา.

คาถาที่มีหมู่คุณอันรจนาด้วยกลุ่มบทที่ต่อเนื่องด้วยครึ่งทั้งหมด[คือครึ่งแรกและครึ่งหลัง] ซึ่งถูกกระทำสลับกัน ง่ายต่อการสดับ ชื่อว่า **ขัญชา** (หรือ) ชื่อว่า **ขชา** ที่มี ญ อักษรอยู่หน้า ช อักษร

๔๑. อษฺฏาวรฺเธ คา ทฺวยภฺยสฺตา ยสฺยาะ สา'นงฺคกฺรีโฑกฺตา

ทลมปรมปิ วสุคุณิตสลิลนิธิลฆุ กวิรจิตํ ปทวิตติ ภวติ.

บาลี

อฏฺฐาวทฺเธ คา ทฺวยภฺยสฺตา ยสฺสา สา'นงฺคกฺรีโฑตฺตา

ทลมปรมปิ วสุคุณิตสลิลนิธิลฆุ กวิรจิตํ ปทวิตติ ภวติ.

คาถาที่มีครึ่งแรกประกอบด้วยครุ ๘ ตัวที่ถูกคูณด้วย ๒ [คือมีครุ ๑๖ ตัว] และมีครึ่งหลังประกอบด้วยลหุ ๔ ตัวที่ถูกคูณด้วย ๘ [คือมีลหุ ๓๒ ตัว] มีหมู่บทที่นักกวีรจนาขึ้น ชื่อว่า **อนังคกรีฑา**

๔๒. ตฺริคุณนวลฆุรวสิติคุรฺริติทลยุคกฤตนุรติรุจิรา.

บาลี

ติคุณนวลหุรวสิติครุริติทลยุคกตตนุรติรุจิรา.

คาถาที่มีโครงสร้างอันรจนาด้วยส่วนทั้งสอง[คือครึ่งแรกและครึ่งหลัง] ซึ่งประกอบด้วยลหุ ๙ ตัวที่ถูกคูณด้วย ๓ [คือมีลหุ ๒๗ ตัว] ชื่อว่า **อติรุจิรา**

อิติ มาตฺราปฺรกรณมฺ สมาปฺตมฺ.

บาลี

อิติ มตฺตาปกรณํ สมตฺตํ.

จบมาตราปริจเฉท

อิติ ศฺรีเกทารภฏฺฏวิรจิเต วฤตฺตรตฺนากเร มาตฺราวฤตฺตาธิกาโร นาม ทฺวิตีโย'ธฺยายะ.

บาลี

อิติ สิริเกทารภฏฺฏวิรจิเต วุตฺตรตนากเร มตฺตาวุตฺตาธิกาโร นาม ทุติโย'ชฺฌาโย.

จบปริจเฉทที่ ๒ ชื่อมาตราพฤตาธิการ ในคัมภีร์วฤตตรัตนากร อันศรีเกทารภัฏฏะรจนา

* * * * * * * *

ตฤตีโย’ธฺยายะ

บาลี

ตติโย’ชฺฌาโย

ปริจเฉทที่ ๓

(๑) อุกตาฉันท์

๑. คุะ ศฺรีะ.

บาลี

โค สฺรี.

คาถาที่มีครุ ๑ ตัว ชื่อว่า **ศรี**

(๒) อัตยุกตาฉันท์

๒. เคา สฺตฺรี.

บาลี

คา สฺตฺรี

คาถาที่มีครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **สตรี**

(๓) มัธยาฉันท์

๓. โม นารี.

บาลี

โม นารี.

คาถาที่มี ม คณะ ชื่อว่า **นารี**

๔. โร มฤคี.

บาลี

โร มิคี.

คาถาที่มี ร คณะ ชื่อว่า **มฤคี**

(๔) ประติษฐาฉันท์

๕. มฺเคา เจตฺกนฺยา.

บาลี

มฺคา เจ กญฺญา.

คาถาที่มี ม คณะ และครุ ชื่อว่า **กันยา**

(๕) สุปรະติษฐาฉันท์

๖. มฺเคา คิติ ปงฺกฺติ.

บาลี

มฺคา คิติ ปนฺติ.

คาถาที่มี ม คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **ปังกติ**

(๖) คายัตรีฉันท์

๗. ตฺเยา สฺตสฺตนุมธฺยา.

บาลี

ตฺยา เจ ตนุมชฺฌา.

คาถาที่มี ต คณะ และ ย คณะ ชื่อว่า **ตนุมัธยา**

๘. ศศิวทนา นฺเยา.

บาลี

สสิวทนา นฺยา.

คาถาที่มี น คณะ และ ย คณะ ชื่อว่า **ศศิวทนา**

๙. วิทฺยุลฺเลขา โม มะ.

บาลี

วิชฺชุลฺเลขา โม โม.

คาถาที่มี ม คณะ ๒ คณะ ชื่อว่า **วิทยุลเลขา**

๑๐. ตฺสา เจทฺวสุมตี.

บาลี

ตฺสา เจ วสุมตี.

คาถาที่มี ต คณะ และ ส คณะ ชื่อว่า **วสุมตี**

(๗) อุษณิกฉันท์

๑๑. มฺเสา คะ สฺยานฺมทเลขาะ.

บาลี

มฺสา โค เจ มทเลขา.

คาถาที่มี ม คณะ, ส คณะ และครุ ชื่อว่า **มทเลขา**

(๘) อนุษฎุปฉันท์

๑๒. เภา คิติ จิตฺรปทา คะ.

บาลี

ภา คิติ จิตฺรปทา โค.

คาถาที่มี ภ คณะ ๒ คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **จิตรปทา**

๑๓. โม โม โค โค วิทฺยุมฺมาลา.

บาลี

โม โม โค โค วิชฺชุมฺมาลา.

คาถาที่มี ม คณะ ๒ คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **วิทยุมมาลา**

๑๔. มาณวกํ ภาตฺตลคา.

บาลี

มาณวกํ ภา ตลคา.

คาถาที่มี ต คณะ, ลหุ และครุ ท้าย ภ คณะ ชื่อว่า **มาณวกะ**

๑๕. มฺเนา เคา หํสรุตเมตตฺ.

บาลี

มฺนา คา หํสรุตเมตํ.

คาถาที่มี ม คณะ, น คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **หังสรุตะ**

๑๖. รฺเชา สมานิกา คเลา จ.

บาลี

รฺชา สมานิกา คลา จ.

คาถาที่มี ร คณะ, ช คณะ, ครุ และลหุ ชื่อว่า **สมานิกา**

๑๗. ปฺรมาณิกา ชเรา ลเคา.

บาลี

ปรมาณิกา ชรา ลคา.

คาถาที่มี ช คณะ, ร คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า **ประมาณิกา**

๑๘. วิตานมาภฺยาํ ยทนฺยตฺ.

บาลี

สเจ วิตานํ ยทญฺญํ.

คาถาที่มีลักษณะอื่นจากสมานิกาและประมาณิกาคาถา ชื่อว่า **วิตานะ**

(๙) พฤหตีฉันท์

๑๙. รานฺนสาวิห หลมุขี.

บาลี

รา นสา อิห หลมุขี

คาถาที่มี น คณะ และ ส คณะ ท้าย ร คณะ ชื่อว่า **หลมุขี** ในพฤหตีฉันท์นี้

๒๐. ภุชคศิศุภฤตาํ เนา มะ.

บาลี

ภุชคสุสุภตา นา โม.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ม คณะ ชื่อว่า **ภุชคศิศุภฤตา**

(๑๐) ปังกติฉันท์

๒๑. มฺสา ชฺเคา ศุทฺธวิราฑิทํ มตมฺ.

บาลี

มฺสา ชฺคา สุทฺธวิราชิตํ มตํ.

คาถาที่มี ม คณะ, ส คณะ, ช คณะ และครุ ชื่อว่า **ศุทธวิราฏ**

๒๒. มฺเนา ชเคา เจติ ปณวนามกมฺ.

บาลี

มฺนา ชคา เจติ ปณวนามกํ.

คาถาที่มี ม คณะ, น คณะ, ช คณะ และครุ ชื่อว่า **ปณวะ**

๒๓. รฺเชา รเคา มยูรสาริณี สฺยาตฺ.

บาลี

รฺชา รคา มยูรสาริณี เจ.

คาถาที่มี ร คณะ, ช คณะ, ร คณะ และครุ ชื่อว่า **มยูรสาริณี**

๒๔. ภฺเมา สคยุกฺเตา รุกฺมวตียมฺ.

บาลี

ภฺมา สคยุตฺตา รุมฺมวตียํ.

คาถาที่มี ภ คณะ, ม คณะ ประกอบด้วย ส คณะ และครุ ชื่อว่า **รุกมวตี**

๒๕. มตฺตา ชฺเณยา มภสคยุกฺตา.

บาลี

มตฺตา เฌยฺยา มภสคยุตฺตา.

คาถาที่ประกอบด้วย ม คณะ, ภ คณะ, ส คณะ และครุ ชื่อว่า **มัตตา**

๒๖. นรชไครฺภเวนฺมโนรมา.

บาลี

นรชเคหิ สา มโนรมา.

คาถาที่ประกอบด้วย น คณะ, ร คณะ, ช คณะ และครุ ชื่อว่า **มโนรมา**

๒๗. ตฺเชา โช คฺรุเณยมุปสฺถิตา.

บาลี

ตฺชา โช ครุนายมุปตฺถิตา.

คาถาที่ประกอบด้วย ต คณะ, ช คณะ, ช คณะ และครุ ชื่อว่า **อุปัสถิตา**

(๑๑) ตริษฏุปฉันท์

๒๘. สฺยาทินฺทฺรวชฺรา ยทิ เตา ชเคา คะ.

บาลี

อินฺทาทิกา ตา วชิรา ชคา โค.

คาถาที่มี ต คณะ ๒ คณะ, ช คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **อินทรวัชรา**

๒๙. อุเปนฺทฺรวชฺรา ชตชาสฺตโต เคา.

บาลี

อุปาทิกา สาว ชตา ชคา โค.

คาถาที่มี ช คณะ, ต คณะ, ช คณะ และครุ ชื่อว่า **อุเปนทรวัชรา**

๓๐. อนนฺตโรทีริตลกฺษฺมภาเชา
ปาเทา ยทียาวุปชาตยสฺตาะ.

บาลี

อนนฺตโรทีริตลกฺขณา เจ
ปาทา วิมิสฺสา อุปชาติโย ตา.

คาถาที่มีบาทคาถาอันเข้าถึงลักษณะของอินทรวัชรา และอุเปนทรวัชราคาถาที่กล่าวติดกับคาถานี้ ชื่อว่า **อุปชาติ**

๓๑. อิตฺถํ กิลานฺยาสฺวปิ มิศฺริตาสุ
สฺมรนฺติ ชาติษฺวิทเมว นาม.

บาลี

อิตฺถํ กิรณฺณาสฺวปิ มิสฺสิตาสุ
วทนฺติ ชาติสฺวิทเมว นาม.

บัณฑิตทั้งหลายระลึกอยู่ว่า เมื่อคาถาชนิดอื่นๆ จากนั้นผสมกัน ก็เป็นอุปชาติโดยแท้

๓๒. นชชลไครฺคทิตา สุมุขี.

บาลี

นชชลคา คทิตา สุมุขี.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ, ช คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า **สุมุขี**

๓๓. โทธกวฤตฺตมิทํ ภภภาทฺเคา.

บาลี

โทธกวุตฺตมิทํ ภภภา คา.

คาถาที่มี ภ คณะ ๓ คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **โทธกะ**

๓๔. ศาลินฺยุกฺตา มฺเตา ตเคา โค'พฺธิโลไกะ.

บาลี

เวทสฺเสหิ มฺตา ตฺคคา สาลินี สา.

คาถาที่มี ม คณะ, ต คณะ ๒ คณะ และครุ ๒ ตัว มีจังหวะหยุด ๔ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า **ศาลินี**

๓๕. วาโตรฺมียํ กถิตา มฺเภา ตเคา คะ.

บาลี

วาโตมฺมียํ กถิตา มฺภา ตคา โค.

คาถาที่มี ม คณะ, ภ คณะ, ต คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **วาโตรมี**

๓๖. พาณรไสะ สฺยาทฺภตนคไคะ ศฺรี.

บาลี

ภา ตนคา โค'สุรส สิรี สา.

คาถาที่มี ภ คณะ, ต คณะ, น คณะ และครุ ๒ ตัว มีจังหวะหยุด ๕ และ ๖ พยางค์ ชื่อว่า **ศรี**

๓๗. มฺเภา นฺเลา คะ สฺยาทฺ ภฺรมรวิลสิตมฺ.

บาลี

มฺภา นฺลา โค'ตฺถิ ภฺรมรวิลสิตํ.

คาถาที่มี ม คณะ, ภ คณะ, น คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า **ภระมรวิลสิต**

๓๘. รานฺนราวิห รโถทฺธตา ลเคา.

บาลี

ราตฺ นรา อิห รโถทฺธตา ลคา.

คาถาที่มี ร คณะ, น คณะ, ร คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า **รโถทธตา**

๓๙. สฺวาคเตติ รตภาทฺ คุรุยุคฺมมฺ.

บาลี

สฺวาคเตติ รตภา ครุยุตฺตํ.

คาถาที่มีครุคู่ ท้าย ร คณะ, ต คณะ และ ภ คณะ ชื่อว่า **สวาคตา**

๔๐. นนรลคุรุรจิตา วฤนฺตา.

บาลี

นนรลครุรจิตา วรินฺตา.

คาถาที่รจนาด้วย น คณะ ๒ คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า **วฤนตา**

๔๑. นนรลคุรุภิศฺจ ภทฺริกา.

บาลี

นนรลครุหิจฺจ ภทฺทิกา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ร คณะ, ม คณะ และครุ ชื่อว่า **ภัทริกา**

๔๒. ศฺเยนิกา รเชา รเลา คุรุรฺยทา.

บาลี

เสนฺยุทีริตา รชา รลา จ โค

คาถาที่มี ร คณะ, ช คณะ, ร คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า **ศเยนิกา**

๔๓. เมากฺติกมาลา ยทิ ภตนาทฺเคา.

บาลี

โมตฺติกมาลา ยทิ ภตนา คา.

คาถาที่มีครุ ๒ ตัว ท้าย ภ คณะ, ต คณะ และ น คณะ ชื่อว่า **เมากติกมาลา**

๔๔. อุปสฺถิตมิทํ ชฺเสา ตาทฺคกาเรา.

บาลี

อุปฏฺจิตมิทํ ชฺสา ตา คการา.

คาถาที่มี ช คณะ, ส คณะ และครุ ๒ ตัว ท้าย ต คณะ ชื่อว่า **อุปัสถิตะ**

๔๕. จนฺทฺรวตฺรฺม นิคทนฺติ นตภไสะ.

บาลี

จนฺทวตฺตํ นิคทนฺติ นตภสา.

คาถาที่มี น คณะ, ต คณะ, ภ คณะ และ ส คณะ ชื่อว่า **จันทรวัตรมะ**

๔๖. ชเตา ตุ วํศสฺถมุทีริตํ ชเรา.

บาลี

ชตา ตุ วํสฏฺฐมุทีริตํ ชรา.

คาถาที่มี ช คณะ, ต คณะ, ช คณะ และ ร คณะ เรียกว่า **วังศัสถะ**

๔๗. สฺยาทินฺทฺรวํศา ตตไช รสํยุไตะ.

บาลี

สา อินฺทวํสา ยทิ ยตฺถ ตา ชรา.

คาถาที่มี ต คณะ ๒ คณะ และ ช คณะที่ประกอบด้วย ร คณะ ชื่อว่า **อินทรวังศา**

๔๘. อิห โตฏกมมฺพุธิไสะ ปฺรถิตมฺ.

บาลี

อิห โตฏกมมฺพุธิเสหิ มิตํ.

คาถาที่ปรากฏด้วย ส คณะ ๔ คณะ ชื่อว่า **โตฏกะ** ในคัมภีร์ตริฏฺปฉันท์นี้

๔๙. ทฺรุตวิลมฺพิตมาห นเภา ภเรา.

บาลี

ทุตวิลมฺพิตมาห นภา ภรา.

คาถาที่มี น คณะ, ภ คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ เรียกว่า **ทรุตวิลัมพิตะ**

๕๐. มุนิศรวิรติรฺเนา มฺเยา ปุโฏยมฺ.

บาลี

มุนิสรวิรตี นา มฺยา ปุโฏยํ.

คาถาที่มี ร คณะ, น คณะ, ม คณะ และ ย คณะ มีจังหวะหยุด ๗ และ ๕ พยางค์ ชื่อว่า **ปุฏะ**

๕๑. ปฺรมุทิตวทนา ภเวนฺเนา จ เรา.

บาลี

ปมุทิตวทนา ภเว นา จ รา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๒ คณะ ชื่อว่า**ประมุทิตวทนา**

๕๒. นยสหิเตา นฺเยา กุสุมวิจิตฺรา.

บาลี

นยสหิตา นฺยา กุสุมวิจิตฺรา.

คาถาที่มี น คณะ, ย คณะ, น คณะ และ ย คณะ ชื่อว่า **กุสุมวิจิตรา**

๕๓. รไสรฺชสชสา ชโลทฺธตคติะ.

บาลี

รเส ชสชสา ชโลทฺธตคติ.

คาถาที่มี ช คณะ, ส คณะ, ช คณะ และ ส คณะ มีจังหวะหยุด ๖ พยางค์ ชื่อว่า **ชโลทธตคติ**

๕๔. จตุรฺชคณํ วท เมากฺติกทาม.

บาลี

จตุชฺชคณํ วท โมตฺติกาทามํ.

คาถาที่มี ช คณะ ๔ คณะ ท่านกล่าวว่าเป็น**เภากติกทามะ**

๕๕. ภุชงฺคปฺรยาตํ ภเวทฺไยศฺจตุภิะ.

บาลี

ภุชงฺคปฺปยาตํ ภเว เวทเยหิ.

คาถาที่มี ช คณะ ๔ คณะ ชื่อว่า **ภุชังคประยาต**

๕๖. ไรศฺจตุรฺภิรฺยุตา สฺรคฺวิณี สมฺมตา.

บาลี

เวทเรภิยฺยุตา เสทินี สมฺมตา.

คาถาที่ประกอบด้วย ร คณะ ๔ คณะ สมมุติว่าเป็น**สรัควิณี**

๕๗. ภฺวิ ภเวนฺนภชไระ ปฺริยํวทา.

บาลี

นภชเรหิ ภวติปฺปิยํวทา.

คาถาที่รจนาด้วย น คณะ, ภ คณะ, ช คณะ และ ร คณะ ชื่อว่า **ปริยังวทา** ในโลก

๕๘. ตฺเยา ตฺเยา มณิมาลาจฺฉินฺนา คุหวกฺตฺไระ.

ตฺยา ตฺยา มณิมาลา เจ สา ฉฉินฺนา.

บาลี

คาถาที่มี ต คณะ, ย คณะ, ต คณะ และ ย คณะ มีจังหวะหยุด ๖ พยางค์ ชื่อว่า **มณิมาลา**

๕๙. ธีไรรภาณิ ลลิตา ตเภาชเรา.

บาลี

วุตฺตา พุเธหิ ลลิตา ตภา ชรา.

ปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่า คาถาที่มี ต คณะ, ภ คณะ, ช คณะ และ ร คณะ ชื่อว่า **ลลิตา**

๖๐. ปฺรมิตากฺษรา สชสไสรุทิตา.

บาลี

ปมิตกฺขรา สชสเสหุทิตา.

คาถาที่มี ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ และ ส คณะ กล่าวว่า เป็น**ประมิตากษรา**

๖๑. นนภรสหิตา มหิโตชฺชฺวลา.

บาลี

นนภรสหิตา มหิโตชฺชลา.

คาถาที่ประกอบด้วย น คณะ ๒ คณะ, ภ คณะ และ ร คณะ ชื่อว่า **อุชชวลา** ที่มหาชนบูชา

๖๒. ปญฺจาศฺไวศฺฉินฺนา ไวศฺยเทวี มเมา เยา.

บาลี

ปญฺจสฺสจฺฉินฺนา เวสฺสเทวี มมา ยา.

คาถาที่มี ม คณะ ๒ คณะ และ ย คณะ ๒ คณะ มีจังหวะหยุด ๕ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า **ไวศยเทวี**

๖๓. อพฺธฺยษฺฏาภิรฺชลธรมาลา มฺเภา สฺเมา.

บาลี

สินฺธุฏฺจาภิชฺชลธรมาลา มฺภา สฺมา.

คาถาที่มี ม คณะ, ภ คณะ, ส คณะ และ ม คณะ มีจังหวะหยุด ๔ และ ๘ พยางค์ ชื่อว่า **ชลธรมาลา**

๖๔. อิห นวมาลิกา นชภไยะ สฺยาตฺ.

บาลี

อิห นวมาลิกา นชภยา เจ.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ และ ย คณะ ชื่อว่า **นวมาลิกา** ในชคตีฉันท์นี้

๖๕. สฺวรศรวิรติรฺนเนา เรา ปฺรภา.

บาลี

สรอุสุวิรตินฺนนา รา ปภา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ มีจังหวะหยุด ๖ และ ๕ พยางค์ ชื่อว่า **ประภา**

๖๖. ภวติ นชาวถ มาลตี ชเรา.

บาลี

ภวติ นชา อถ มาลตี ชรา.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ชื่อว่า **มาลตี**

๖๗. ชเภา ชเรา วทติ ปญฺจจามรมฺ.

บาลี

ชภา ชรา วทติ ปญฺจจามรํ.

คาถาที่มี ช คณะ, ภ คณะ, ช คณะ และ ร คณะ ท่านกล่าวว่า **ปัญจจามระ**

๖๘. อภินวตามรสํ นชชาทฺยะ.

บาลี

ภวติห ตามรสํ นชชา โย.

คาถาที่มี ย คณะ ท้าย น คณะ และ ช คณะ ๒ คณะ ชื่อว่า **ตามรสะ**

(๑๓) อติชคตีฉันท์

๖๙. ตุรครสยติรฺเนา ตเตา คะ กฺษมา.

บาลี

ตุรครสยตินฺนา ตตา โค ขมา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ต คณะ ๒ คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๗ และ ๖ พยางค์ ชื่อว่า **กษมา**

๗๐. มฺเนา ชฺเรา คสฺตฺริทศยติะ ปฺรหรฺษิณี'ยมฺ.

บาลี

มฺนา ชฺรา โค ติทสยติปฺปหสฺสินี'ยํ.

คาถาที่มี ม คณะ, น คณะ, ช คณะ, ร คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๓ และ ๑๐ พยางค์ ชื่อว่า **ประหัรษิณี**

๗๑. จตุรฺคฺรไหรติรฺจิรา ชภสฺชคาะ.

บาลี

จตุคฺคเหหิห รุจิรา ชภสฺชคา.

คาถาที่มี ช คณะ, ภ คณะ, ส คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๔ และ ๙ พยางค์ ชื่อว่า **อติรุจิรา**

๗๒. เวไท รนฺธฺไนรฺมฺเตา ยสคา มตฺตมยูรมฺ.

บาลี

เวเท รนฺเธ โม ตฺยสคา มตฺตมยูโร.

คาถาที่มี ม คณะ, ต คณะ, ย คณะ, ส คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๔ และ ๙ พยางค์ ชื่อว่า **มัตตมยูระ**

๗๓. อุปสฺถิตมิทํ ชฺเสา ตฺเสา สคุรุกํ เจตฺ.

บาลี

อุปฏฺฐิตมิมํ ชฺสา ตฺสา สครุกํ เจ.

คาถาที่มี ช คณะ, ส คณะ, ต คณะ, ส คณะ และครุ ชื่อว่า **อุปัสถิตะ**

๗๔. สชสา ชเคา ภวติ มญฺชุภาษิณี.

บาลี

สชสา ชคา ภวติ มญฺชุภาสิณี.

คาถาที่มี ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ, ช คณะ และครุ ชื่อว่า **มัญชุภาษิณี**

๗๕. นนตตคุรุภิศฺจนฺทฺริกาศฺวรฺตุภิะ.

บาลี

หยรสยติ นา จนฺทิกา โต ตคา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ต คณะ ๒ คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๗ และ ๖ พยางค์ ชื่อว่า **จันทริกา**

(๑๔) ศักวรีฉันท์

๗๖. มฺเตา นฺเสา คาวกฺษคฺรหวิรติ'สมฺพาธา.

บาลี

มฺตา นฺสา คา ฉินฺนา อุสุนวหิ อสมฺพาธา.

คาถาที่มี ม คณะ, ต คณะ, น คณะ, ส คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๕ และ ๙ พยางค์ ชื่อว่า **อสัมพาธา**

๗๗. นนรสลฆุไคะ สฺวไรรปราชิตา.

บาลี

นนรสลหุคา สเรหฺยปราชิตา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ร คณะ, ส คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๗ พยางค์ ๒ ครั้ง ชื่อว่า **อปราชิตา**

๗๘. นนภนลฆุไคะ ปฺรหรณกลิตา.

บาลี

นนภนลหุคา ปรหรณกลิตา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ภ คณะ, น คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า **ประหรณกลิตา**

๗๙. อุกฺตา วสนฺตติลกา ตภชา ชเคา คะ.

บาลี

วุตฺตา วสนฺตติลกา ตภชา ชคา โค.

คาถาที่มี ต คณะ, ภ คณะ, ช คณะ ๒ คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **วสันตติลกา**

๘๐. สีโหนฺนเตยมุทิตา มุนิกาศฺยเปน.

บาลี

สีโหนฺนเตยมุทิตา มุนิกสฺสเปน.

มุนีกาศยปะเรียกวสันตติลกาคาถาว่า**สิงโหนนตะ**

๘๑. อุทฺธรฺษิณียมุทิตา มุนิไสตเวน.

บาลี

อุทฺธํสินียมุทิตา มุนิเสตเวน.

มุนีไสตวะเรียกวสันตติลกาคาถาว่า**อุทรษิณี**

๘๒. อินฺทุวทนา ภชสไนะ สคุรุยุคฺไมะ.

บาลี

อินฺทุวทนา ภชสนา ทฺวิครุยุตฺตา.

คาถาที่มี ภ คณะ, ช คณะ, ส คณะ และ น คณะที่ประกอบด้วยครุคู่ ชื่อว่า **อินทุวทนา**

๘๓. ทฺวิะสปฺตจฺฉิทโลลา มฺเสา มฺเภา เคา จรเณ เจตฺ.

บาลี

เทฺวสตฺตจฺฉิท'โลลา มฺสา มฺภา คา จรเณ เจ.

คาถาที่มี ม คณะ, ส คณะ, ม คณะ, ภ คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๗ พยางค์ ๒ ครั้ง ชื่อว่า **อโลลา**

(๑๕) อติศักวรีฉันท์

๘๔. ทฺวิหตหยลฆุรถ คิติ ศศิกลา.

บาลี

ทฺวิหตหยลหุรถ คิติ สสิกลา.

คาถาที่มีลหุ ๗ ตัวอันถูกคูณด้วย ๒ [คือมีลหุ ๑๔ ตัว] ชื่อว่า **ศศิกลา**

๘๕. สฺรคิติ ภวติ รสนวกยติริยมฺ.

บาลี

สกิติ ภวติ สรนวกยติริยํ.

ศศิกลาคาถาที่มีจังหวะหยุด ๖ และ ๙ พยางค์นี้ ชื่อว่า **สระกะ**

๘๖. วสุหยยติริห มณิคุณนิกระ.

บาลี

วสุหยยติริห มณิคุณนิกโร.

ศศิกลาคาถาที่มีจังหวะหยุด ๘ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า **มณิคุณนิกระ**

๘๗. นนมยยยุเตยํ มาลินี โภคิโลไกะ.

บาลี

นนมยยยุตายํ มาลินี โภคิสีหิ.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ม คณะ และ ย คณะ ๒ คณะ มีจังหวะหยุด ๘ และพยางค์ ๗ ชื่อว่า **มาลินี**

๘๘. ภวติ นเชา ภเชา รสหิเตา ปฺรภทฺรกมฺ.

บาลี

ภวติ นชา ภชา รสหิตา ปภทฺทกํ.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ, ภ คณะ และ ช คณะอันประกอบด้วย ร คณะ ชื่อว่า **ประภัทรกะ**

๘๙. สชนา นเยา ศรทศยติริยเมลา.

บาลี

สชนา นยา สรทสยติริยเมลา.

คาถาที่มี ส คณะ, ช คณะ, น คณะ ๒ คณะ และ ย คณะ มีจังหวะหยุด ๕ และ ๑๐ พยางค์ ชื่อว่า **เอลา**

๙๐. มฺเรา มฺเยา ยานฺเตา ภเวตาํ สปฺตาษฺฏภิศฺจนฺทฺรเลขา.

บาลี

โม โร มฺยา โย จ สตฺตฏฺจฺฉินฺนกา จนฺทเลขา.

คาถาที่มี ม คณะ, ร คณะ, ม คณะ และ ย คณะ ๒ คณะ มีจังหวะหยุด ๗ และ ๘ พยางค์ ชื่อว่า **จันทรเลขา**

(๑๖) อัษฏิฉันท์

๙๑. ภฺรตฺรินไคะ สฺวราตฺขมฤษภคชวิลสิตมฺ.

บาลี

ภฺรตฺตินคา คฉิทฺทมุสภคชวิลสิตํ.

คาถาที่มี ภ คณะ, ร คณะ, น คณะ ๓ คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๗ พยางค์ ๒ ครั้ง ชื่อว่า **ฤษภคชวิลสิต**

๙๒. นชภชไระ สทา ภวติ วาณินี คยุกฺไตะ.

บาลี

นชภชรา สทา ภวติ วาณินี คยุตฺตา.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ, ภ คณะ, ช คณะ และ ร คณะอันประกอบด้วยครุ ชื่อว่า **วาณินี**

(๑๗) อัตยัษฏิฉันท์

๙๓. รไส รุทฺไรศฺฉินฺนา ยมนสภลา คะ ศิขริณี.

บาลี

รเส รุทฺเท ฉินฺนา ยมนสภลา โค สิขริณี.

คาถาที่มี ย คณะ, ม คณะ, น คณะ, ส คณะ, ภ คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๖ และ ๑๑ พยางค์ ชื่อว่า **ศิขริณี**

๙๔. ชเสา ชสยลา วสุคฺรหยติศฺจ ปฤถฺวี คุรุ.

บาลี

ชสา จ ปถวี วสุคฺคหยติ ชฺสยา เจ ลคา.

คาถาที่มี ช คณะ, ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ, ย คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๘ และ ๙ พยางค์ ชื่อว่า **ปฤถวี**

๙๕. ทิงฺมุนิ วํศปตฺรปติตํ ภรนภนลไคะ.

บาลี

ทิสฺมุนิ วํสปตฺตปติตํ ภรนภนลคา.

คาถาที่มี ภ คณะ, ร คณะ, น คณะ, ภ คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๑๐ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า **วังศปัตรปติตะ**

๙๖. รสยุคหไยรฺนฺเสา มฺเนา สฺเลา เคา ยทา หริณี ตทา.

บาลี

นสยุคิสิโต โน โส มฺรา สฺลา คฺยทา หริณี ตทา.

คาถาที่มี น คณะ, ส คณะ, ม คณะ, น คณะ, ส คณะ, ลหุ และ ครุ ๒ คณะ มีจังหวะหยุด ๖, ๔ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า **หริณี**

๙๗. มนฺทากฺรานฺตา ชลธิษฑไครฺมฺเภานเตา ตาทฺ คุรู เจตฺ.

บาลี

มนฺทกฺกนฺตา มภนตตคา โค ยุคฺตฺวสฺสเกหิ.

คาถาที่มี ม คณะ, ภ คณะ, น คณะ, ต คณะ, ต คณะ และครุ ๒ ตัว มีจังหวะหยุด ๖ พยางค์,

๔ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า **มันทากรานตา**

๙๘. หยทศภิรฺนเชา ภชชลา คุรุ นรฺกุฏกมฺ.

บาลี

นชภชชา ลคาปิ จ ภวนฺติห นทฺทฏกํ.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ, ภ คณะ, ช คณะ ๒ คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๗ และ ๑๐ พยางค์ ชื่อว่า **นรกุฏกะ**

๙๙. มุนิคุหการฺณไวะ กฤตยติ วท โกกิลกมฺ.

บาลี

นชภชชา ลคา หยุตุโจยติ โกกิลกํ.

ท่านกล่าวนรกุฏกคาถาที่ประกอบด้วยจังหวะหยุด ๗, ๖ และ ๔ พยางค์ว่าเป็น**โกกิลกะ**

(๑๘) ธฤติฉันท์

๑๐๐. สฺยาทฺ ภูตรฺตฺวศฺไวะกุสุมิตลตาเวลฺลิตา มฺเตา นเยา เยา.

บาลี

อกฺขุตฺวสฺเส ยํ กุสุมิตลตาเวลฺลิตา มฺตา นยา ยา.

คาถาที่มี ม คณะ, ต คณะ, น คณะ และ ย คณะ ๒ คณะ มีจังหวะหยุด ๕, ๖ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า **กุสุมิตลตาเวลลิตา**

(๑๙) อติธฤติฉันท์

๑๐๑. สูรฺยาศฺไวรฺมสชสฺตตาะ สคุรวะ ศารฺทูลวิกฺรีฑิตมฺ.

บาลี

อกฺกสฺเสหิ ยติ มฺสชา สตตคา สทฺทูลวิกฺกีฬิตํ.

คาถาที่มี ม คณะ, ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ, ต คณะ ๒ คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๑๒ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า **ศารทูลวิกรีฑิต**

(๒๐) กฤติฉันท์

๑๐๒. ชฺเณยา สปฺตาศฺวษฑฺภิรฺมรภนยยุตา ภฺโล คะ สุวทนา.

บาลี

โม โร โภ โน ยภา ลฺคา มุนิหยฉฉิทา เจ สา สุวทนา.

คาถาที่มี ม คณะ, ร คณะ, ภ คณะ, น คณะ, ย คณะ, ภ คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๗ พยางค์ ๒ ครั้ง และ ๖ พยางค์ พึงทราบว่าเป็น**สุวทนา**

๑๐๓. ตฺรี รเชา คเลา ภเวทิเหทฤเศน ลกฺษเณน วฤตฺตนาม.

บาลี

วุตฺตมีทิสํ ตุ นามโต รชา รชา รชา จ ครู ลหู จ.

คาถาที่ประกอบด้วยลักษณะนี้ คือ ร คณะ, ช คณะ ๓ คณะ, ครุ และลหุ ชื่อว่า **วฤตตะ** ในกฤติฉันท์นี้

(๒๑) ประกฤติฉันท์

๑๐๔. มฺรภฺไนรฺยานาํ ตฺเยณ ตฺริมุนิยติยุตา สฺรคฺธรา กีรฺติเตยมฺ.

บาลี

มฺรา ภฺนา โย โยตฺร เยนตฺติมุนิยติยุตา สทฺธรา กิตฺติตายํ.

คาถาที่มี ม คณะ, ร คณะ, ภ คณะ, น คณะ และ ย คณะ ๓ คณะ มีจังหวะหยุด ๗ พยางค์ ๓ ครั้ง ท่านกล่าวว่าเป็น**สรัคธรา**

(๒๒) อากฤติฉันท์

๑๐๕. ภฺเรา นรนา รนาวถ คุรฺรฺทิครฺกวิรมํ หิ ภทฺรกมิติ.

บาลี

ภฺรา นรนา รนา จถ ครู ทสกฺกวิรมํ หิ ภทฺทกมิทํ.

คาถาที่มี ภ คณะ, ร คณะ, น คณะ, ร คณะ, น คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๑๐ และ ๑๒ พยางค์ ชื่อว่า **ภัทรกะ**

(๒๓) วิกฤติฉันท์

๑๐๖. ยทิห นเชา ภเชา ภฺชภลคาสฺตทศฺวลลิตํ หรารฺกยติมตฺ.

บาลี

นชภชภา ชภา ลหุครู หรกฺกยติ เจ'ย'มสฺสลลิตํ.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ, ภ คณะ, ช คณะ, ภ คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๑๑ และ ๑๒ พยางค์ ชื่อว่า **อัศวลลิตะ**

๑๐๗. มตฺตากฺรีฑา เมา ตฺเนา เนา นลฺคิติ ภวติ วสฺศรทศยติยุตะ.

บาลี

มตฺตากีฬา มา ตฺนา นา โน ลหุ ครุ จ วสฺอุสุทสยติยุตํ.

คาถาที่มี ม คณะ ๒ คณะ, ต คณะ, น คณะ ๓ คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๘ และ ๑๕ พยางค์ ชื่อว่า **มัตตากรีฑา**

(๒๔) สังสฤติฉันท์

๑๐๘. ภูตมุนิไนรฺยติริห ภตนาะ สฺเภา ภนยาศฺจ ยทิ ภวติ ตนฺวี.

บาลี

ภูตหยกฺเก ยติ ภตนสภา โภ จ นยา จ ยทิ ภวติ ตนฺวี.

คาถาที่มี ภ คณะ, ต คณะ, น คณะ, ส คณะ, ภ คณะ ๒ คณะ, น คณะ และ ย คณะ มีจังหวะหยุด ๕, ๗ และ ๑๒ พยางค์ ชื่อว่า **ตันวี**

(๒๕) อติกฤติฉันท์

๑๐๙. กฺเราญฺชปทา ภฺเมา สฺเมา นนนา นฺคาวิษุศรวสุมุนิวิรติริห ภเวตฺ.

บาลี

โกญฺจปทา ภฺมา สฺภา นนนา นฺคา อุสุอุสุวสุมุนิวิรติ ภวติ สา.

คาถาที่มี ภ คณะ, ม คณะ, ส คณะ, ม คณะ, น คณะ ๔ คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๕, ๕, ๘ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า **กเราชปทา**

(๒๖) อุตกฤติฉันท์

๑๑๐. วสฺวีศาศฺวจฺเฉโทเปตํ มมตนยุคนรสลไครฺภุชงฺควิชฤมฺภิตมฺ.

บาลี

วสฺวีสสฺสจฺเฉโทเปตํ มมตนนยุครสลคา ภุชงฺควิชมฺภิตํ.

คาถาที่มี ม คณะ ๒ คณะ, ต คณะ, น คณะ ๓ คณะ, ร คณะ, ส คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๘, ๑๑ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า **ภุชังควิชฤมภิตะ**

๑๑๑. โม นาะ ษฏฺ สคคิติ ยทิ นวรสรสศรยติยุตมปวาหาขฺยมฺ.

บาลี

โมนจฺฉสฺคคิติ ภวติ นวรสสรอุสุยติยุตมปวาหาขฺยํ.

คาถาที่มี ม คณะ, น คณะ ๖ คณะ, ส คณะ และครุ ๒ ตัว มีจังหวะหยุด ๙, ๖, ๖ และ ๕ พยางค์ ชื่อว่า **อปวาหะ**

๑๑๒. ยทิห นยุคลํ ตตะ สปฺตเรผาสฺตทา จณฺฑวฤษฺฏิปฺปาโต ภเวทฺทณฺฑกะ.

บาลี

ยทิห นยุคลํ ตโต สตฺตรา เจ คณา จณฺฑวุฏฺฐิปฺปปาโต ภเว ทณฺฑโก.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และมี ร คณะต่อจากนั้นอีก ๗ คณะ เป็นทัณฑกฉันท์นามว่า**จัณฑวฤษฏิปปาตะ**

๑๑๓. ปฺรติจรณวิวฤทฺธเรผาะ สฺยุรฺณารฺณววฺยาลชีมูตลีลากโรทฺทามศงฺขาทยะ.

บาลี

ปติจรณวิวฑฺธรา โหนฺตี อณฺณณฺณว-พฺยาล-ชีมูต-ลีลากโรทฺทาม-สงฺขาทโย.

คาถาที่มี ร คณะเพิ่มขึ้นทุกๆ บาทคาถาเป็นทัณฑกฉันท์นามว่า **อัรณะ อัรณวะ วยาละ ชีมูตะ ลีลากระ อุททามะ ศังขะ**

[คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๘ คณะ เป็นทัณฑะฉันท์นามว่า อัรณคาถา, คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๙ คณะ เป็นทัณฑกฉันท์นามว่า อัรณวคาถา, คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๑๐ คณะ เป็นทัณฑกฉันท์นามว่า วยาลคาถา, คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๑๑ คณะ เป็นทัณฑกฉันท์นามว่า ชีมูตคาถา, คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๑๒ คณะ เป็นทัณฑกฉันท์นามว่า ลีลากรคาถา, คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๑๓ คณะ เป็นทัณะฑกฉันท์นามว่า อุททาลคาถา, คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๑๔ คณะ เป็นทัณฑกฉันท์นามว่า ศังขคาถา]

๑๑๔. ปฺรจิตกสมภิโธ ธีรธีภิะ สฺมฤโตทณฺฑโก นทฺวยาทุตฺตไระ สปฺตภิรฺไยะ.

บาลี

ปจิตกสมภิโธ ธีรธิสมฺมโต ทณฺฑโก นทฺวยา อุตฺตเร สตฺตยา เจ.

คาถาที่มี ย คณะ ๗ คณะ ท้าย น คณะ ๒ คณะ นักปราชญ์สมมุติว่าเป็นทัณฑกฉันท์ นามว่า**ประจิตกะ**

อิติ ศฺรีเกทารภฏฺฏวิรจิเต วฤตฺตรตฺนากเร สมวฤตฺตาธิกาโร นาม

ตฤตีโย'ธฺยายะ.

บาลี

อิติ สิริเกทารภฏฺฏวิรจิเต วุตฺตรตนากเร สมวุตฺตาธิกาโร นาม

ตติโย'ชฺฌาโย

จบปริจเฉทที่ ๓ ชื่อสมพฤตาธิการ ในคัมภีร์วฤตตรัตนากร

อันศรีเกทารภัฏฏะรจนา

* * * * * * * *

จตุรฺโถ'ธฺยายะ

บาลี

จตุตฺโถ'ชฺฌาโย

(ปริจเฉทที่ ๔)

๑. วิษเม ยทิ เสา สลคา ทเล

เภา ยุชิ ภาทฺ คุรุกาวุปจิตฺรมฺ.

บาลี

วิสเม ยทิ สา สลคา สเม

ภตฺตยโต ครุกา วุปจิตฺตํ.

คาถาที่มี ส คณะ ๓ คณะ, ลหุ และครุ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ภ คณะ ๓ คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **อุปจิตระ**

๒. ภตฺรยโมชคตํ คุรุณี เจทฺ-

ยุชิ จ นเชา ชฺยยุเตา ทฺรุตมธฺยา.

บาลี

ภตฺตยโต โม ชคตํ ครุกา เทฺว

สมิกนชา จ ชยา ทุตมชฺฌา.

คาถาที่มี ภ คณะ ๓ คณะ และมีครุ ๒ ตัว ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี น คณะ, ช คณะ ๒ คณะ และ ย คณะ ชื่อว่า **ทรุตมัธยา**

๓. สยุคาตฺสคุรู วิษเม เจทฺ-

ภาวิห เวควตี ยุชิ ภาทฺเคา.

บาลี

ยทิ สตฺติตยํ ครุยุตฺตํ

เวควตี ยทิ ภตฺติตยา คา.

คาถาที่มี ส คณะ ๓ คณะ และครุ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ภ คณะ ๓ คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **เวควตี**

๔. โอเช ตปเรา ชเรา คุรุศฺเจนฺ-

มฺเสา ชฺเคาคฺภทฺรวิราฑฺ ภเวทโนเช.

บาลี

โต โช วิสเม รโต ครู เจ

สฺมา ชฺคา ภทฺทวิราชเมตฺถ โค เจ.

คาถาที่มี ช คณะ, ร คณะ และครุ ท้าย ต คณะ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ม คณะ, ส คณะ, ช คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **ภัทรวิราฏะ**

๕. อสเม สโช สคุรุยุกฺเตา

เกตุมตี สเม ภรนคาทฺคะ.

บาลี

วิสเม สชา สครุยุตฺตา

เกตุมตี สเม ภรนคา โค.

คาถาที่มี ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ และครุ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ภ คณะ, ร คณะ, น คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **เกตุมตี**

๖. อาขฺยานกี เตา ชคุรู ค โอเช

ชตาวโนเช ชคุรู คุรุศฺเจตฺ.

บาลี

อาขฺยานกี ตา วิสเม ชคา โค

ชตา ชคา โค ตุ สเมถ ปาเท.

คาถาที่มี ต คณะ ๒ คณะ, ช คณะ และครุ ๒ ตัว ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ช คณะ, ต คณะ, ช คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **อาขยานกี**

๗. ชเตา ชเคา โค วิษเม สเม เจตฺ-

เตา ชฺเคา ค เอษา วิปรีตปูรฺวา.

บาลี

ชตา ชคา โค วิสเม สเม ตุ

ตา โช คคา เจ วิปรีตปุพฺพา.

คาถาที่มี ช คณะ, ต คณะ, ช คณะ และครุ ๒ ตัว ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ต คณะ ๒ คณะ, ช คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **วิปรีตาขยานกี**

๘. สยุคาตฺสลฆู วิษเม คุรุรฺ-

ยุชิ นเภา ภรเกา หริณปฺลุตา.

บาลี

สสดต สลคา วิสเม สเม

นภภรา ภวเต หริณปฺลุตา.

คาถาที่มี ส คณะ, ลหุ และครุ ท้าย ส คณะ ๒ คณะ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี น คณะ, ภ คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ชื่อว่า **หริณปลุตา**

๙. อยุชิ นนรลา คุรุะ สเม-

นฺชมปรวกฺตฺรมิทํ ตโต ชเรา.

บาลี

ยทิ นนรลคา นชา ชรา

ยทิ จ ตทาปรวตฺตมิจฺฉติ.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, น คณะ, ลหุ และครุ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี น คณะ, ช คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ชื่อว่า **อปรวักตระ**

๑๐. อยุชิ นยุคเรผโต ยกาโร

ยุชิ จ นเชา ชรคาศฺจ ปุษฺปิตาคฺรา.

บาลี

วิสมมุปคตา นนา รยา เจ

นชชรคา สมเก จ ปุปฺผิตคฺคา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ร คณะ และ ย คณะ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี น คณะ, ช คณะ ๒ คณะ, ร คณะ และครุ ชื่อว่า **ปุษปิตาครา**

๑๑. วทนฺตฺยปรวกฺตฺราขฺยํ ไวตาลียํ วิปศฺจิตะ

ปุษฺปิตาคฺราภิธํ เกจิเทาปจฺฉนฺทสิกํ ตถา.

บาลี

วทนฺตาปรวตฺตาขฺยํ เวตาลียํ วิปญฺจิตา

ปุปฺผิตคฺคาภิธํ เกจิ โอปจฺฉนฺทสิกํ ตถา.

ปราชญ์ทั้งหลายเรียกคาถาอันมีนามว่าอปรวักตระว่าเป็นไวตาลียคาถา ส่วนปราชญ์บางท่านเรียกคาถาอันมีนามว่าปุษปิตาคราว่าเป็นเอาปัจฉันทสิกคาถา

๑๒. สฺยาทยุคฺมเก รเชา รเยา สเม เจชฺ-

ชเรา ชเรา คุรุรฺยวาตฺปรา มตียมฺ.

บาลี

สา ยวาทิกา มตี รชา ราชา ตฺว-

สเม สเม ชรา ชรา ครุพฺภเวยฺยุํ.

คาถาที่มี ร คณะ, ช คณะ, ร คณะ และ ย คณะ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ช คณะ, ร คณะ, ช คณะ, ร คณะ และครุ ชื่อว่า **ยวมตี**

อิติ ศฺรีเกทารภฏฺฏวิรจิเต วฤตฺตรตฺนากเร อรฺธสมวฤตฺตาธิกาโร นาม

จตุรฺโถ'ธฺยายะ.

บาลี

อิติ สิริเกทารภฏฺฏวิรจิเต วุตฺตรตนากเร อทฺธสมวุตฺตาธิกาโร นาม

จตุตฺโถ'ชฺฌาโย

จบปริจเฉทที่ ๔ ชื่ออัรธสมพฤตาธิการ ในคัมภีร์วฤตตรัตนากร

อันศรีเกทารภัฏฏะรจนา

ปญฺจโม'ธฺยายะ

บาลี

ปญฺจโม'ชฺฌาโย

ปริจเฉทที่ ๕

๑. มุขปาโท'ษฺฏภิรฺวรฺไณะ

ปเร สฺยุรฺมกราลไยะ กฺรมาทฺ วฤทฺไธะ

สตตํ ยสฺย วิจิตฺไระ ปาไทะ สมฺปนฺนเสานฺทรฺยํ

ตทุทิตมมลมติภิะ ปทจตุรูรฺธฺวาภิธํ วฤตฺตมฺ.

บาลี

มุขปาโท'ฏฺจภี วณฺเณ

ปเร วทฺธิตสาคเรหิ วณฺเณหิ

สตตํ ยสฺส วิจิตฺเร ปาเท สมฺปนฺนโกมลํ

ตทุทฺทิมมลมติภิปฺปทจตุรุทฺธาภิธํ วุตฺตํ.

นักปราชญ์กล่าวคาถาที่มีบาทแรกมี ๘ พยางค์ ส่วนบาทอื่นๆ มีพยางค์เพิ่มขึ้นบาทละ ๔ พยางค์ตามลำดับ อันเป็นคาถาที่มีความไพเราะด้วยบาทคาถาที่วิจิตรว่าเป็น**ปทจตุรูรธวา**

๒. ปฺรถมมุทิตวฤตฺเต

วิรจิตวิษมจรณภาชิ

คุรุกยุคลนิธน อิห สหิต อางา

ลฆุวิรตปทวิตติยติริติ ภวติ ปีฑะ.

บาลี

ปถมมุทิตวุตฺเต

วิรจิตวิสมจรณภาชิ

ครุกยุคลนิธน อิห สหิต อาทิ

ลหุวิรตปทวิตติยติริติ ภวติ ปีโฬ.

คาถาที่เข้าถึง[คือประกอบด้วย]วิสมบาทอันกระทำไว้ในคาถาซึ่งกล่าวมาก่อน[คือปทจตุรูรธวาคาถา] มีครุ ๒ ตัวในที่สุด มีจังหวะหยุดโดยการกระทำบทที่รจนาด้วยลหุ ชื่อว่า **อาปีฬะ** ในปริจเฉทนี้

๓. ปฺรถมมิตรจรณสมุตฺถํ

ศฺรยติ ส ยทิ ลกฺษฺม

อิตรทิตรคทิตมปิ ยทิ จ ตุรฺยํ

จรณยุคลกมิติ กลิกา สา.

บาลี

ปถมมิตรจรณสมุฏฺจํ

ภชติ ส ยทิ ลกฺขํ

อิตรมิตรคทิตมปิ ยทิ จ ปาโท

จรณยุคลกมิติ กลิกา สา.

อาปีฬคาถาที่มีบาทแรกอาศัยลักษณะของบาทที่ ๒ [คือเหมือนบาทที่ ๒] มีบาทที่ ๒ อาศัยลักษณะซึ่งกล่าวไว้ในบาทแรก [คือเหมือนบาทแรก] มีบาทที่ ๓ และที่ ๔ เหมือนเดิม ชื่อว่า **กลิกา**

๔. ทฺวิคุรุยุตสกลจรณานฺตา

มุขจรณคตมนุภวติ จ ตฤตียะ

อปรมิห หิ ลกฺษฺม

ปฺกฤตมขิลมปิ ยทิทมนุภวติ ลวลี สา.

บาลี

ทฺวิครุยุตสกลจรณานฺตา

มุขจรณคตมนุภวติ จ ตตีโย

อปรมิห หิ ลกฺขํ

ปกตมขิลมปิ ยทิทมนุภวติ ลวลี สา.

คาถาที่มีบาทที่ ๓ อาศัยลักษณะของบาทแรก[คือเหมือนบาทแรก]ของอาปีฬคาถา มีลักษณะอื่นเหมือนลักษณะทั้งหมดที่เคยกระทำไว้แล้ว และมีบาทคาถาทั้งหมดอันประกอบด้วยครุคู่ ชื่อ

ว่า **ลวลี**

๕. ปฺรถมมธิวสติ ยทิ ตุรฺยํ
จรมจรณปทมวสิตคุรฺยุคฺมมฺ
นิขิลมปรมุปริคตมิติ
ลลิตปทยุกฺตา ตทิทมมฤตธารา.

บาลี

ปถมมธิวสติ ยทิ ปาโท
จริมจรณปทมวสิตครฺยุตฺตํ
นิขิลมปรมุปริคตมิติ
ลลิตปทยุตฺตา ตทิทมมตธารา.

คาถาที่มีบาทแรกเหมือนบาทที่ ๔ ของอาปีฑคาถา มีบาทอื่นๆ เหมือนบาทคาถาอาปีฑคาถา และมีครุในที่สุดของบาทคาถา ชื่อว่า **อมฤตธารา**

๖. สชาทิเม สลฆุเกา จ
นสชคฺรูไกรโถทฺคตา
ตฺรฺยงฺฆฺริคตภนชลา คยุตาะ
สชสา ชเคา จรณเมกตะ ปเจตฺ.

บาลี

สชาทิเม สลหุกา จ
นสชครูเกหฺยโถทฺทตา
ปาทคตภนชลา คยุตา
สชสา ชคา จรณเมกโต ปเจ.

คาถาที่มีบาทแรกประกอบด้วย ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ และลหุ มีบาทที่ ๒ ประกอบด้วย น คณะ, ส คณะ, ช คณะ และครุ มีบาทที่ ๓ ประกอบด้วย ภ คณะ, น คณะ, ช คณะ, ลหุ และครุ มีบาทที่ ๔ ประกอบด้วย ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ, ช คณะ และครุ ท่านกล่าวว่าเป็น**อุทคตา**

๗. จรณตฺรยํ วรฺชติ ลกฺษฺม
ยทิ สกลมุทฺคตาคตมฺ
รฺเนา ภเคา ภวติ เสารภกํ
จรเณ ยทีห ภวตสฺตฤตียเก.

บาลี

จรณตฺตยํ ภชติ ลกฺขํ

ยทิ สกลมุคฺคตาคตํ

รฺนา ภคา ภวติ โสรภกํ

จรเณ ยทีห ภวเต ตตียเก.

คาถาที่มีบาทที่ ๓ ประกอบด้วย ร คณะ, น คณะ, ภ คณะ และครุ มีบาทที่เหลือเหมือนอุทคตาคาถา ชื่อว่า **เสารภกะ**

๘. นยุคํ สการยุคลํ จ

ภวติ จรเณ ตฤตียเก

ตทุทิตมุรฺมติภิรฺลลิตํ

ยทิ เศษมสฺย ขลุ ปูรฺวตุลฺยกมฺ.

บาลี

นยุคํ สการยุคลํ จ

ภวติ จรเณ ตตียเก

ตทุทิตมุรฺมติภี ลลิตํ

ยทิ เสสมสฺส ขลุ ปุพฺพตุลฺยกํ.

คาถาที่มีบาทที่ ๓ ประกอบด้วย น คณะ ๒ คณะ, ส คณะ ๒ คณะ และมีบาทที่เหลือเหมือนอุทคตาคาถา ชื่อว่า **ลลิตะ**

๙. มฺเสา ชฺเภา เคา ปฺรถมางฺฆฺริเรกตะ ปฤถคนฺยตฺ-

ตฺริตยํ สนชรคาสฺตโต นเนา สะ

ตฺรินปริกลิตชเยา

ปฺรจุปิตมิทมุทิตมุปสฺถิตปูรฺวมฺ.

บาลี

มฺสา ชฺภา คา ปถมงฺคเรกโต ปุถุ อญฺญ-

ติตยํ สนชรคา ตโต นนา โส

ตินปริกลิตชยา

ปจุปิตมิทมุทิตมุปตฺถิตปุพฺพํ.

คาถาที่มี ม คณะ, ส คณะ, ช คณะ, ภ คณะ และครุ ๒ ตัวในบาทแรก มี ส คณะ, น คณะ, ช คณะ, ร คณะ และครุในบาทที่ ๒, มี น คณะ ๒ คณะ และ ส คณะในบาทที่ ๓ และมี น คณะ ๓ คณะ, ช คณะ และ ย คณะในบาทที่ ๔ ชื่อว่า **อุปัสถิตประจุปิตะ** (หรือ) ชื่อว่า **ประ-จุปิตะ**ที่มีอุปัสถิตะอยู่หน้า

๑๐. เนา ปาเท’ถ ตฤตียเก สเนา นสยุกฺเตา

ปฺรถมางฺฆฺรกฤตยติสฺตุ วรฺธมานมฺ

ตฺริตยมปรมปิ ปูรฺวสทฤศมิห ภวติ

ปฺรตตมติภิริติ คทิตํ ลฆุ วฤตฺตมฺ.

บาลี

นา ปาเท’ถ ตตียเก สนา นสยุตฺตา

ปถมงฺคกตยตี ตุ วทฺธมานํ

ติตยมปรมปิ ปุพฺพสทิสมิห ภวติ

ปตตมติภิริติ คทิตํ ลหุ วุตฺตํ.

คาถาที่มีบาทแรกประกอบด้วย น คณะ ๒ คณะ, ส คณะ, ต คณะ ๒ คณะ และ ส คณะ มีบาทคาถาอื่นเหมือนอุปัสถิตประจุปิตคาถา นักปราชญ์กล่าวว่าเป็น**วัรธมานะ**ที่งดงาม

๑๑. อสฺมินฺเนว ตฤตียเก ยทา ตชราะ สฺยุะ

ปฺรถเม จ วิรติรารฺษภํ พฺรุวนฺติ

ตจฺฉุทฺธวิราฏฺ ปฺระ สฺถิตํ

ตฺริตยมปรมปิ ยทิ ปูรฺวสมํ สฺยาตฺ.

บาลี

อสฺมึ เอว ตตียเก ยทา ตชรา เจ

ปถเม จ วิรติราพฺภํ พฺรุวนฺติ

ตํ สุทฺธวิราชิตํ จิตํ

ติตยมปรมปิ ยทิ ปุพฺพสมํ เว.

คาถาที่มีบาทที่ ๓ ประกอบด้วย ต คณะ, ช คณะ, ร คณะ มีบาทคาถาอื่นเหมือนอุปัสถิตประจุปิตาคาถา และมีจังหวะหยุดที่บาทแรก นักปราชญ์กล่าวว่าเป็น**ศุทธ-วิราฑารษภะ**

๑๒. วิษมากฺษรปาทํ วา ปาไทรสมํ ทศธรฺมวตฺ

ยจฺฉนฺโท โนกฺตมตฺร คาเถติ ตตฺ สูริภิะ โปฺรกฺตมฺ.

บาลี

วิสมกฺขรปาทํ วา ปาเทหฺยสมํ ทสธมฺมิว

ยํ ฉนฺโท นุตฺตมตฺร คาถาติ ส วิญฺญุภิ พฺรูตํ.

คาถาใดอันข้าพเจ้ามิได้กล่าวไว้ มีบาทที่มี[ลักษณะ]พยางค์ต่างกัน หรือมีบาทไม่เสมอกันเหมือนทศธัมมคาถา (คาถาแสดงธรรม ๑๐) ปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญฉันทลักษณ์เรียกคาถานั้นว่า

คาถาสามัญ

อิติ ศฺรีเกทารภฏฺฏวิรจิเต วฤตฺตรตฺนากเร วิสมวฤตฺตาธิกาโร นาม

ปญฺจโม'ธฺยายะ.

บาลี

อิติ สิริเกทารภฏฺฏวิรจิเต วุตฺตรตนากเร วิสมวุตฺตาธิกาโร นาม

ปญฺจโม'ชฺฌาโย.

จบปริจเฉทที่ ๕ ชื่อวิสมพฤตาธิการ ในคัมภีร์วฤตตรัตนากร

อันศรีเกทารภัฏฏะรจนา

* * * * * * * *

ษษฺโฐ'ธฺยายะ

บาลี

ฉฏฺโฐ'ชฺฌาโย

ปริจเฉทที่ ๖

๑. ปฺรสฺตาโร นษฺกมุทฺทิษฺฏ- เมกทฺวยาทิลคกฺริยา

สงฺขฺยานมธฺวโยคศฺจ ษเฑเต ปฺรตฺยยาะ สฺมฤตาะ.

บาลี

ปตฺถาโร นฏฺฐมุทฺทิฏฺฐ- เมกทฺวยาทิลคกฺริยา

สงฺขฺยานมทฺธโยโค จ ฉเฬเต ปจฺจยา มตา.

ปัจจัย[คือวิธีที่เป็นเครื่องรู้ปรัสตารนัยเป็นต้น] มี ๖ ประเภท คือ

๑. **ปรัสตารนัย** คือ วิธีการกระจายอักษรหรือมาตรา

๒. **นัษฏนัย** คือ วิธีหามาตรา, คณะ ลหุ หรือครุที่จำไม่ได้

๓. **อุททิษฏนัย** คือ วิธีแสดงเลขแถวที่ตั้งของมาตรา คณะ ลหุ หรือครุ

๔. **เอกทวยาทิลคกริยานัย** คือ วิธีแสดงจำนวนมาตรา, พยางค์, ลหุ หรือครุในคาถา

๕. **สังขยานนัย** คือ วิธีแสดงจำนวนคาถาทั้งหมดในฉันท์หนึ่งๆ

๖. **อัธวโยคนัย** คือ วิธีแสดงระยะทางกว้างหรือยาวของคาถา

๒. ปาเท สรฺวคุราวาทฺยาลฺ- ลฆุํ นฺยสฺย คุโรรธะ

ยโถปริ ตถา เศษํ ภูยะ กุรฺยาทมุํ วิธิมฺ.

บาลี

ปาเท สพฺพครุมฺหฺยาโท ลหุํ นฺยสฺย อโธ ครุ
ยโถปริ ตถา เสสํ ปุโน กุพฺเพ อมุํ วิธึ.

เมื่อตั้งบาทอันมีครุทั้งหมดแล้ว พึงวางลหุท้ายครุตัวแรก กระทำแถวที่เหลือซ้ำอีกให้เหมือนแถวบน

๓. อูเน ททฺยาตฺ คุรุเมว ยาวตฺสรฺวลฆุรฺภเวตฺ
ปฺรสฺตาโร'ยํ สมาขฺยาตศฺ- ฉนฺโทวิจิติเวทิภิะ.

บาลี

อูเน ทเท ครุเมว ยาว สพฺพลหุพฺภเว
ปตฺถาโร'ยํ สมาขฺยาโต ฉนฺโทวิจิติเวทิภิ.

พึงเขียนครุอย่างเดียวในแถวล่างต่อไปจนถึงลหุทั้งหมด นักปราชญ์ผู้แตกฉานฉันทลักษณ์ได้กล่าวปรัสตารนัยนี้ไว้

อิติ ปฺรสฺตาระ.

บาลี

อิติ ปตฺถาโร

จบปรัสตารนัย

....

๔. นษฺฏสฺย โย ภเวทงฺกสฺ- ตสฺยารฺเธ'รฺเธ สเม จ ละ
วิษเม ไจกมาธาย สฺยาทรฺเธ'รฺเธ คุรุรฺภเวตฺ.

บาลี

นฏฺฐสฺส โย ภเวยฺยงฺโก ตสฺมึ โล'ทฺธิกเต สเม
วิสเม เจกมาธาย ภเวยฺยทฺธิกเต ครุ.

เมื่อเลขแถวของคาถาที่สูญเสียไปถูกหารครึ่งแล้ว ถ้าลงตัว เป็นลหุ ถ้าไม่ลงตัว ก็เป็นครุ ในฐานะที่ไม่ลงตัว พึงเพิ่มเลข ๑ เข้ามา เมื่อถูกหารครึ่งแล้วลงตัว เป็นลหุ ถ้าไม่ลงตัว ก็เป็นครุ

อิติ นษฺฏมฺ.

บาลี

อิติ นฏฺฐํ

จบนัษฏนัย

....

๕. อุทฺทิษฺฏํ ทฺวิคุณานาทฺยา- ทุปรฺยงฺกานฺสมาลิเขตฺ
ลฆุสฺถา เย จ ตตฺรางฺกาสฺ- ไตะ ไสไกรฺมิศฺริไตรฺภเวตฺ.

บาลี

อุทฺทิฏฺจํ ทฺวิคุเณ อาทิมฺ- หุปริ องฺเก สมาลิเข
ลหฏฺจา เย จ ตตฺรงฺกา เสกมิสฺสิตโต ภเว.

พึงเขียนเลขแถวสองเท่าตั้งแต่เลขแรกสุด เมื่อเขียนแล้วเลขที่ดำรงอยู่ใต้ลหุบวกกับเลข ๑ ที่เพิ่มเข้ามาเป็นอุททิษฏนัย

อิติ อุทฺทิษฺฏมฺ.

บาลี

อิติ อุทฺทิฏฺจํ.

จบอุททิษฏนัย

....

๖. วรฺณานฺวฤตฺตภวานฺไสกา- เนาตฺตราธรฺยตะ สฺถิตานฺ
เอกาทิกฺรมตศฺไจตา- นุปรฺยุปริ นิกฺษิเปตฺ.

บาลี

วณฺเณ วุตฺตภเว เสเก อุตฺตราธรโต ฐิเต
เอกาทิกมโต เจเต อุปรูปริ นิกฺขิเป.

พึงวางแถวพยางค์ที่มีในคาถาอันดำรงอยู่เบื้องบนและเบื้องล่าง และเพิ่มเลข ๑ เข้ามา ตามลำดับมี ๑ เป็นต้นต่อๆ ไป

๗. อุปานฺตฺยโต นิวรฺเตต ตฺยชนฺเนไกกมูรฺธฺวตะ
อุปรฺยาทฺยาทฺ คุโรเรก- เมกทฺวยาทิลคกฺริยา.

บาลี

อุปนฺตโต นิวตฺเตยฺย จเช เอเกกมุทฺธโต
อุปรฺยาทิมฺหา ครุมฺเหก- เมกทฺวยาทิลคกฺริยา.

พึงถอยมาจากแถวท้ายสุด พึงละเลขแถวหนึ่งๆ จากแถวบน เป็นเอกทวยาทิลค-กริยานัย จากครุแรกในแถวบน

อิติ เอกทฺวยาทิลคกฺริยา.

บาลี

อิติ เอกทฺวยาทิลคกฺริยา.

จบเอกทวยาทิลคกริยานัย

....

๘. ลคกฺริยางฺกสนฺโทเห ภเวตฺสงฺขยา วิมิศฺริเต
อุทฺทิษฺฏางฺกสมาหาระ ไสกา วา ชนเยทิมามฺ.

บาลี

ลคกฺริยางฺกสนฺโทเห ภเว สงฺขฺยา วิมิสฺสิเต
อุทฺทิฏฺฐงฺกสมาหาโร เสโก วา ชนเย อิมํ.

เมื่อรวบรวมหมู่เลขแถวของลคกริยานัย ก็เป็นสังขยานนัย หรือหมู่เลขแถวของอุททิษฏนัยที่เพิ่มเลข ๑ เข้ามา ก็ทำให้เกิดสังขยานนัยนี้ได้

อิติ สงฺขฺยานมฺ.

บาลี

อิติ สงฺขฺยานํ.

จบสังขยานนัย

....

๙. สงฺขฺไยว ทฺวิคุไณโกนา สทฺภิรธฺวา ปฺรกีรฺติตะ
วฤตฺตสฺยางฺคุลิกา วฺยาปฺติ- รธะ กุรฺยาตฺตถางฺคุลิมฺ.

บาลี

สงฺขฺเยว ทฺวิคุเณกูนา สพฺภิ อทฺธา ปกิตฺติโต
วุตฺตสฺสงฺคุลิกา พยตฺตึ อโธ กุพฺเพ ตถางฺคุลึ.

สัตบุรุษกล่าวจำนวนพยางค์ของฉันท์และจำนวนปรัสตาระที่เพิ่ม ๒ เท่า และถูกลบด้วย ๑ ว่าเป็นอัธวนัย พึงกระทำนิ้วหนึ่งๆ ของครุลหุ และระหว่างของครุลหุที่แผ่ไปของคาถา

อิติ อธฺวโยคะ.

บาลี

อิติ อทฺธโยโค.

จบอัธวโยคนัย

....

๑๐. วํเศ’ภูตฺกศฺยปสฺย ปฺรกฏคุณคณะ ไศวสิทฺธานฺตเวตฺตา
วิปฺระ ปฏฺเยกนามา วิมลตรมติรฺเวทตตฺตฺวารฺถโพเธ

เกทารสฺตสฺย สูนุะ ศิวจรณยุคาราธไนกาคฺราจิตฺตศฺ-

ฉนฺทสฺเตนาภิรามํ ปฺรวิรจิตมิทํ **วฤตฺตรตฺนากรา**ขฺยมฺ.

บาลี

วํสสฺมึ กสฺสปสฺส ปวรคุณคโณ เสวสิทฺธนฺตเวที

วิปฺโป ปฏฺเยกนาโม วิมลตรมตี เวทตตฺวตฺถโพเธ

เกทาโร ตสฺส ปุตฺโต สิวจรณยุคาราธเน'กคฺคจิตฺโต

ฉนฺโท เตนาภิรามํ ปวิรจิตมิทํ **วุตฺตรตฺนากรา**ขฺยํ.

พราหมณ์นามว่าปัฏเยกะผู้กำเนิดในสกุลฤาษีกาศยปะ มีเกียรติคุณเลื่องลือ รอบรู้ทัศนะของบุคคลผู้บูชาพระศิวะ ทรงปัญญาปราศจากมลทินในการรู้เนื้อความที่แท้จริงแห่งพระเวท ได้มีแล้ว บุตรของท่านชื่อพราหมณ์เกทาระผู้มีจิตมั่นคงอภิรมย์ในพระบาทคู่ของพระศิวะ ประพันธ์คัมภีร์อันน่าชื่นชมนามว่า**วฤตตรัตนากร**นี้

อิติ ศฺรีเกทารภฏฺฏวิรจิเต วฤตฺตรตนากเร ปฺรตฺยยาธิกาโร นาม

ษษฺโฐ'ธฺยายะ.

บาลี

อิติ สิริเกทารภฏฺฏวิรจิเต วุตฺตรตนากเร ปจฺจยาธิกาโร นาม

ฉฏฺโฐ'ชฺฌาโย.

จบปริจเฉทที่ ๖ ชื่อปรัตยยาธิการ ในคัมภีร์วฤตตรัตนากร

อันศรีเกทารภัฏฏะรจนา

* * * * * * * *